

ŚLĄSKI OŚRODEK DORADZTWA ROLNICZEGO W CZĘSTOCHOWIE

ul. Wyszyńskiego 70/126, 42-200 Częstochowa, tel. +48(34) 37 70 100; fax. 36 20 489
<http://www.czwa.odr.net.pl>, e-mail: rcd.czwa@odr.net.pl

EKSPERTYZA EKSPERTYZA OBSZARY WIEJSKIE I ROLNICTWO W WOJ. ŚLĄSKIM

DO OPRACOWANIA STRATEGII ROZWOJU WOJ. ŚLĄSKIEGO NA LATA 2000 – 2020

Częstochowa kwiecień 2005

SPIS TREŚCI

Lp	Tytuł	strona
I	Wstęp	5
II	OPIS STANU AKTUALNEGO WOJEWÓDZTWA	6
1.	Warunki przyrodniczo-glebowe	6
2.	Struktura gospodarstw	7
3	Struktura zasiewów	8
4	Zwierzęta gospodarskie	9
5	Obszary wiejskie	9
6	Wiejskie gospodarstwa domowe	10
7	Infrastruktura techniczna	11
8	Zagrożenia dla zdrowej żywności województwa śląskiego	13
9	Trendy zewnętrzne wynikające z polityki krajowej i europejskiej	14
10	Czynniki ekonomiczne a wykorzystanie potencjału rolnictwa województwa śląskiego.	15
III	TRENDY ZEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE Z POLITYKI KRAJOWEJ I EUROPEJSKIEJ	19
	Polskie priorytety w ramach WPR UE	24
	Globalizacja światowa	24
IV.	PROGNOZA DO 2020 ROKU	26
A	Prognoza podstawowych kierunków zmian	26
1	Prognoza kształtowania się struktury użytkowania gruntów	26
2	Struktura gospodarstw	27
3	Powierzchnia i struktura zasiewów	28
4	Pogłowie i obsada poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich	29
5	Dotychczasowe i prognozowane zmiany parametrów wykorzystania ciągników rolniczych.	29
B	Analiza SWOT rolnictwa i obszarów wiejskich województwa śląskiego	30

1	Uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze	30
2	Warunki agroprzyrodnicze i produkcja roślinna	30
3	Chów i hodowla zwierząt gospodarskich	31
4	Infrastruktura techniczna w rolnictwie	32
5	Obszary wiejskie	32
6	Wiejskie gospodarstwa domowe	32
V	WNIOSKI Z ANALIZY ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	33
VII	PODSUMOWANIE	34
VIII	ZAŁĄCZNIKI	35
	CHARAKTERYSTYKA ROLNICTWA W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM	35
	STRUKTURA GOSPODARSTW W WOJ. ŚLĄSKIM	35
	STRUKTURA ZASIEWÓW I ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE	57
	OBSZARY WIEJSKIE” – AKTYWIZACJA SPOŁECZEŃSTWA WIEJSKIEGO W KIERUNKU WIELOFUNKCYJNEGO ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	63
	WIEJSKIE GOSPODARSTWA DOMOWE - STAN AKTUALNY	69
	INFRASTRUKTURA TECHNICZNA – PROGNOZA PRZEMIAN	75
	STAN ŚRODOWISKA - ZAGROŻENIA DLA ZDROWEJ ŻYWNOŚCI	77
	CZYNNIKI EKONOMICZNE A WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ROLNICTWA ŚLĄSKIEGO	81

Ekspertyza
w temacie „Obszary wiejskie i rolnictwo”
opracował zespół
Śląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
w składzie:

1. Marian Nowak
2. Jacek Mokros
3. Stefan Krysiak
4. Euzebiusz Szczerba
5. Waldemar Tworowski
6. Franciszek Matula
7. Andrzej Wieczorek
8. Tomasz Motyka
9. Teresa Opychał

OBSZARY WIEJSKIE I ROLNICTWO

I. WSTĘP

Ekspertyza została opracowana w ramach prac nad aktualizacją „Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000-2015” obejmuje ona zakres tematyczny dotyczący „Obszarów wiejskich i rolnictwa”.

Rolnictwo uznawane jest za podstawową formę działalności produkcyjnej człowieka, mającej na celu wytworzenie żywności oraz materiałów i surowców przeznaczonych do innych celów, poprzez uprawę roślin i chów zwierząt, przy wykorzystaniu dostępnych technik produkcji, zasobów oraz sił przyrody (*Encyklopedia Agrobiznesu 1998*). Najważniejszym zadaniem rolnictwa dzisiaj jest dostosowanie się do warunków rynkowych oraz wykorzystanie miejscowych możliwości rozwoju (np. bazy surowcowej). Jeżeli w tym zakresie gospodarstwa osiągną sukces, to jest szansa na przyspieszenie rozwoju regionu i kraju. Stąd tak ważne jest opracowanie strategii rozwoju danego regionu, określającej kierunki działań, przedstawiającej mocne i słabe strony regionu oraz szanse i zagrożenia rozwoju. Uporządkuje to proces rozwoju wsi i obszarów wiejskich, w taki sposób, że nabierze ona wielofunkcyjnego charakteru. Wskaże mieszkańcom możliwość zatrudnienia w usługach, handlu i innych dziedzinach gospodarki.

Prezentowane opracowanie przedstawia opis stanu aktualnego województwa Śląskiego, uwzględnia wpływ trendów zewnętrznych oraz prognozę do roku 2020. Przy opracowaniu wykorzystano dane statystyczne i opracowania GUS, opracowania IERiGŻ w Warszawie, IRWiR PAN w Warszawie, MRiRW oraz dane i opracowania ŚODR w Częstochowie.

W prognozie wyróżniono trzy okresy. Pierwszy okres dotyczy lat 2005-2006, drugi obejmuje lata 2007 -2013 i trzeci 2014-2020. W pierwszym okresie nie przewiduje się większych zmian, gdyż jest to krótki okres i utrzymane będą trendy z lat poprzednich. Drugi okres powinien przynieść istotne zmiany w rolnictwie i jego otoczeniu. Polska znajdzie się w strefie EURO i w tym czasie powinno się zauważyć efekty z dotychczasowej i planowanej pomocy krajowej i UE. W rolnictwie nastąpi wyraźny rozdział między rolnikami towarowymi i rolnikami chroniącymi przyrodę prowadzącymi gospodarstwa rekreacyjno – agroturystyczne. W trzecim okresie nastąpi istotny rozwój obszarów wiejskich i wieś stanie się wielofunkcyjna poprzez

harmonijne połączenie środowiska przyrodniczego, kulturowego, społecznego i gospodarczego. Małe firmy wspomagane środkami pomocowymi będą głównymi podmiotami gospodarczymi tworzącymi nowe miejsca pracy dla mieszkańców wsi.

Należy się liczyć, że silny rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich nastąpi w podregionach o trudnych warunkach dla produkcji rolnej tj. w podregionie bielsko – bialskim i częstochowskim. Postęp w rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa województwa śląskiego osiągnie się wtedy, gdy nada się właściwe kierunki i tam skieruje się odpowiednie środki pomocowe. Temu ma służyć budowana strategia.

II. OPIS STANU AKTUALNEGO WOJEWÓDZTWA

1. Warunki przyrodniczo-glebowe

Województwo śląskie to region o znacznie zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-glebowych. Gleby w województwie nie są żyzne (znaczny obszar województwa posiada gleby o zbyt małej zawartości próchnicy i dużym zakwaszeniu) a klimat jest bardzo niestabilny. Biorąc pod uwagę wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, na który składa się między innymi: gleba, klimat i opady, wyróżnia się obszary o zdecydowanie odmiennych warunkach do produkcji rolniczej.

Najkorzystniejsze warunki dla produkcji roślinnej występują w **podregionie rybnicko – jastrzębskim** – dobre gleby, długi okres wegetacji, możliwość uprawy wymagających gatunków roślin.

Przejętymi warunkami charakteryzuje się **podregion centralny śląski** - powiaty: gliwicki, tyski, tarnogórski, mikołowski, lubliniecki, rybnicki.

Trudnymi warunkami charakteryzuje się **podregion bielsko - bialski** gdzie występują słabe i kwaśne gleby oraz tereny górskie.

Równie trudnymi warunkami do produkcji rolniczej charakteryzuje się **podregion częstochowski**. Przeważają tu gleby lekkie o niskich klasach bonitacyjnych, często kwaśne i bardzo kwaśne. W ostatnich latach nasila się niedobór wody, co bardzo ogranicza produkcję roślinną.

2. Struktura gospodarstw

Województwo śląskie obejmuje tereny o największym udziale gospodarstw małoobszarowych oraz dużym wpływie tradycji społeczno-kulturowych na kształtowanie struktur rolniczych. Według Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2002r. w województwie śląskim było 253,1 tys. gospodarstw rolnych w tym gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych 110,9 tys. W tej grupie większość (81,7%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 1 do 5 ha. Działalność rolniczą prowadziło 133,7 tys. gospodarstw, tj. 52,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Wśród gospodarstw prowadzących działalność rolniczą na własne potrzeby produkowało 79,9%, natomiast tylko 21,1% (26,9 tys.) produkowało z przeznaczeniem głównie na rynek.

Zmniejszyła się powierzchnia gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych i tym samym wzrosła powierzchnia gruntów należących do jednostek nie stanowiących gospodarstw rolnych. Oznacza to, że zmalał udział powierzchni gruntów będących w dyspozycji rolnictwa na rzecz terenów budowlanych, rekreacyjnych czy też działalności pozarolniczej. W 2002 r. w województwie śląskim ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych wyniosła 635,0 tys. ha i była niższa o 54,2 tys. ha (o 7,9%) w porównaniu do spisu przeprowadzonego w 1996 r. Średnia powierzchnia użytków rolnych w 1 gospodarstwie w 2002 r. wyniosła 2,15 ha, a w gospodarstwach indywidualnych 1,94 ha.

Największą grupę wśród gospodarstw posiadających użytki rolne stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych do 1 ha – 141,1 tys. (56,0%). Gospodarstwa te zajmowały powierzchnię 54,6 tys. ha, co stanowiło 10,0%. Największy udział powierzchni użytków rolnych przypadła na gospodarstwa duże o powierzchni 50 ha i więcej. Ta grupa obszarowa zajmowała 18,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych.

Procesy przemian w strukturze gospodarstw będą ulegać przyspieszeniu na skutek kwotowania produkcji, wprowadzenia dopłat bezpośrednich oraz standaryzacji gospodarstw spełniających wymagania UE. Przewiduje się szybszą polaryzację gospodarstw do 10 ha, które nie spełniając wymogów i nie dając właściwej jakościowo produkcji towarowej będą przejmowane przez gospodarstwa większe powyżej 20 ha. W okresie tym powierzchnia użytków rolnych ulegnie zmniejszeniu ze względu na przeznaczenie części pod zalesienie, budowę autostrad, rekreację, cele komunalne, zbiorniki wodne i inne. Uzyskanie wzrostu produkcji na poziomie około 30% wymaga znacznego wzrostu plonów, wydajności jednostkowych i

produktywności zwierząt aby pokryć popyt na żywność (która może wzrosnąć o 20-25%).

Procesom tym sprzyjają fundusze strukturalne stwarzające możliwości zalesiania gruntów słabych, szybszego przekazywania gospodarstw przez uzyskanie renty strukturalnej oraz uzyskanie środków finansowych z innych programów wspierających rozwój rolnictwa. Duże znaczenie dla koncentracji ziemi i przemian w gospodarstwach ma także prawne usankcjonowanie dzierżawy jako formy prowadzenia działalności rolniczej i dostępu do korzystania z programów wspierania wsi i rolnictwa.

3. Struktura zasiewów

Istotnym czynnikiem kształtującym strukturę zasiewów w niektórych rejonach województwa Śląskiego, jest wpływ przemysłu, urbanizacji oraz naturalna zasobność gleb. Produkcja rolnicza musi tu być prowadzona z zachowaniem reżimów technologicznych gwarantujących bezpieczeństwo produktów żywnościowych oraz w sposób zapewniający zarówno dobrą jakość produktu jak i poszanowanie wymogów ochrony środowiska.

Grunty orne stanowią średnio w województwie 77 % użytków rolnych (od 60 % w podregionie bielsko-bialskim do 83 % w podregionie rybnicko-jastrzębskim). Podregion bielsko-bialski charakteryzuje się najwyższym w skali województwa udziałem trwałych użytków zielonych (38 % użytków rolnych). Niepokój budzi bardzo wysoki (35 %) udział powierzchni odłogów i ugorów w powierzchni gruntów ornych tj. powierzchni która może i powinna być obsiewana. Najgorzej pod tym względem jest w podregionie częstochowskim gdzie udział ten wynosi prawie 42 %. Na ten stan silnie rzutuje niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, duże rozdrobnienie gospodarstw i mała opłacalność produkcji.

Dominującą pozycję w strukturze zasiewów zajmują zboża. Stanowią prawie 78 % wszystkich zasiewów przy małym zróżnicowaniu w podregionach. Jedynie w podregionie bielsko-bialskim ich udział jest mniejszy. Udział zbóż w strukturze zasiewów w województwie przekroczył granicę racjonalnego zmianowania i gospodarowania w warunkach zrównoważonego rozwoju. Rośliny przemysłowe stanowią zaledwie 5 % powierzchni zasiewów. Tylko w podregionie rybnicko-jastrzębskim ich udział przekroczył 10 % co związane jest z koncentracją uprawy buraka cukrowego. Można przypuszczać, że udział roślin przemysłowych w perspektywie będzie wzrastał, kosztem uprawy zbóż. Powierzchnia uprawy ziemniaków w ostatnich latach wykazuje tendencję spadkową Spadek powierzchni

uprawy ziemniaków w woj. śląskim jest analogiczny do spadku powierzchni uprawy w skali całego kraju. Ocenia się, że powierzchnia uprawy ziemniaków ustabilizuje się na poziomie 20 tys. ha przy dotychczasowym zróżnicowaniu w podregionach.

4. Zwierzęta gospodarskie

Województwo śląskie charakteryzuje się niską i zróżnicowaną w podregionach oraz grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Obsada bydła w województwie jest niska i w podregionach mało zróżnicowana. Główną przyczyną tego stanu jest mały udział trwałych użytków zielonych i roślin pastewnych w strukturze zasiewów. Możliwości i potrzeby województwa są w tym zakresie większe. Większość mleka i przetworów mlecznych pochodzi z poza terenu województwa. Szacuje się, że realny jest wzrost pogłowia bydła z poziomu 27,5 szt/100 ha UR do 40 – 45 szt/100 ha UR. Powinien on być możliwy przez zwiększenie uprawy roślin pastewnych, szczególnie kukurydzy, oraz na podbeskidziu w oparciu o trwałe użytki zielone i rodzime rasy bydła. Obsada trzody chlewnej w województwie jest zróżnicowana. Największa jest w podregionach centralnym i rybnicko-jastrzębskim gdzie występuje największy popyt na mięso i dobra baza przetwórcza. Województwo wyróżnia się bardzo wysoką obsadą drobiu w tym brojlerów kurzych i indycznych w chowie fermowym. Największa koncentracja pogłowia drobiu występuje w podregionach rybnicko-jastrzębskim i centralnym. Tam też jest skoncentrowana większość ubojni i przetwórci drobiu.

5. Obszary wiejskie

Rolnictwo w wielu gminach wiejskich nadal stanowi ważne źródło dochodu ludności, ale w przyszłości nie będzie ono „kołem zamachowym” napędzającym rozwój gospodarki wiejskiej. Obszar wiejski może stać się bardziej rozwojowy, jeśli w miejsce rozwoju opartego na rolnictwie, uda się wprowadzić rozwój wielofunkcyjny oparty na małych pozarolniczych przedsiębiorstwach, turystyce, handlu, usługach itp. Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej może nastąpić szybciej tylko przy większym zaangażowaniu podmiotów gospodarczych niezwiązanych z rolnictwem. Fundusze strukturalne mogą stanowić źródło finansowania pozarolniczych przedsięwzięć rozwojowych na wsi, pod warunkiem pewnej koordynacji nakierowanej na potrzeby

rozwoju obszarów wiejskich. Wielofunkcyjne rolnictwo i wielofunkcyjność obszarów wiejskich a także różne inne aspekty życia na wsi jak.: upowszechnienie inicjatyw oddolnych, budowa kapitału społecznego, rozwój oświaty, infrastruktury, przedsiębiorczości, turystyki, organizacji pozarządowych itd. potrzebuje środków wsparcia. Szansę taką daje program Leader, który doskonale wspomaga działania na rzecz odnowy wsi oraz zachowania tożsamości i dziedzictwa kulturowego wsi. W podobnym nurcie znajdują się programy rozwoju funkcji turystycznych, rozwoju lokalnego produktu, lokalnej żywności i kultywowania tradycyjnych zawodów.

Jest to duża szansa na wieloletnie funkcjonowanie na rynku tysięcy drobnych rolników, produkujących artykuły niszowe.

Jedną z większych ról w procesie rozwoju obszarów wiejskich należy przypisać szkole. Oświata jeszcze dziś stanowi jedną z najistotniejszych barier rozwoju obszarów wiejskich. Mimo wzrostu aspiracji edukacyjnych na wsi, niski status materialny wielu rodzin wiejskich powoduje, że realizacja tych aspiracji napotyka na duże przeszkody. Wiejski rynek pracy może dać duże szanse zatrudnienia młodzieży w procesie wielofunkcyjnego rozwoju wsi na bazie małych firm. W większości gmin małe firmy będą głównymi podmiotami gospodarczymi tworzącymi nowe miejsca pracy.

6. Wiejskie gospodarstwa domowe

NSP z 2002 roku wykazał, że w województwie śląskim było 320,6 tys. wiejskich gospodarstw domowych. W porównaniu do roku 1988 wzrost wyniósł 12,7% tj. 36,1 tys. gospodarstw. Należy podkreślić, iż przyrost gospodarstw domowych na wsi w naszym województwie był jednym z największych w kraju. Przeciętna liczba osób w jednym gospodarstwie domowym w 2002 roku na wsi wynosiła 3,08 osoby. W ostatnich latach zauważa się znaczny spadek wiejskich gospodarstw domowych posiadających główne źródło utrzymania w rolnictwie: w 1988 roku deklarowało 119,3 tys. gospodarstw, a w 2002 roku już tylko 34,5 tys. Główne źródło utrzymania poza rolnictwem w 1988 roku deklarowało 302,5 tys. wiejskich gospodarstw domowych, a w 2002 roku już tylko 270,5 tys. Natomiast znacznie wzrosła ilość wiejskich gospodarstw domowych posiadających

niezarobkowe źródło dochodów z 181,1 tys. rodzin w 1988 roku do 276,5 tys. w 2002 roku oraz osób utrzymywanych w 1988 roku 336,4 tys. osób do 389,9 tys. osób w 2002 roku. Ocenic należy za niepokojący fakt, że znacznie wzrasta ilość gospodarstw wiejskich utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych.

Istotną i coraz większą rolę w źródłach dochodów gospodarstw wiejskich zaczynają odgrywać różne formy wypoczynku i turystyki wiejskiej w tym agroturystyka. Produkt agroturystyczny na obszarach wiejskich tworzą: dobra materialne, wszelkie usługi, osoby, czynności, miejsca, organizacje, pomysły oraz idee związane z gospodarstwem rolnym. Ten rodzaj turystyki związany jest z pobytem w gospodarstwie rolnym i dotyczy różnych form spędzania wolnego czasu, których dobór i kompozycja uzależniona będzie od obszaru, na jakim zlokalizowana jest działalność agroturystyczna. Najczęściej są to: krajoznawstwo, turystyka rowerowa (górska, nizinna), turystyka piesza, wioślarstwo, żeglarstwo, hippika, łowiectwo, wędkarstwo itp. W województwie śląskim w 2004r roku było 341 gospodarstw rolnych świadczących usługi agroturystyczne. Najlepiej wyposażone w bazę noclegową są powiaty: cieszyński i bielski, a wśród gmin miejskich, największą pojemnością bazy noclegowej charakteryzowały się: Ustroń i Szczyrk natomiast wśród gmin wiejskich: Czernichów i Jaworze. Gospodarstwa agroturystyczne w niektórych rejonach województwa śląskiego zrzeszone są w stowarzyszenia. I tak w 2004 roku działają: w powiecie cieszyńskim Stowarzyszenie NATURA zrzeszające 52 gospodarstwa agroturystyczne, w powiecie żywieckim Stowarzyszenie CHATA zrzeszające 24 gospodarstw agroturystycznych oraz Jurajskie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej zrzeszające 46 członków.

7. Infrastruktura techniczna

Przebudowa naszego rolnictwa to między innymi modernizacja infrastruktury technicznej. Wzrasta nadal wyposażenie w ciągniki rolnicze, kombajny zbożowe, silosokombajny, kombajny buraczane, kombajny do zbioru warzyw i owoców jagodowych oraz samochodów. W roku 2002 w woj. śląskim było 53 995 szt ciągników, 4 452 szt. kombajnów zbożowych, 153 szt. silosokombajnów oraz 5 485 szt samochodów. Jednostkowe wyposażenia rolnictwa w siłę pociągową w 2000r. było na poziomie 2,32 kW/ha, a nakłady energetyczne ciągników na poziomie 1008 kWh/ha.

Konieczność systematycznego zwiększania jednostkowego wyposażenia rolnictwa w siłę pociągową z dotychczasowego poziomu 2,32 kW/ha w 2000 roku do 2,64 kW/ha w 2020 roku oraz ze zwiększania nakładów energetycznych ciągników z 1008 kWh/ha w 2000 roku do 1309 kWh/ha w 2020 roku. Spowoduje to perspektywnie zmniejszenia się liczby ciągników do 48 000 szt. przy wzroście średniej mocy ciągników z 32 kW do 38,5 kW w 2020 roku oraz przy wzroście średniego wykorzystania ciągnika z 433 godzin do 495 godzin. Jednostkowa energochłonność na jednostkę zbożową (JZ) produkcji globalnej będzie obniżać się z 17,7 kWh/JZ w roku 2000 do 15,8 kWh/JZ w 2020 roku. Systematycznie wzrastać będzie ilość silosokombajnów w związku ze specjalizacją i rozwojem coraz większej ilości dużych gospodarstw mlecznych, ponadto w związku ze specjalizacją gospodarstw w innych kierunkach produkcji należy przewidywać wzrost ilości maszyn specjalistycznych takich jak, kombajny buraczane, kombajny do zbioru warzyw oraz owoców jagodowych. Poza gospodarstwami specjalistycznymi duży wzrost zapotrzebowania na maszyny samojezdne wykazują związki i grupy plantatorów oraz samodzielne przedsiębiorstwa usługowe, w tym organizowane przez mleczarnie, cukrownie, przetwórnictwo owocowo-warzywne i inne.

Samochody w polskim rolnictwie zaczynają odgrywać coraz większą rolę, w 2002 roku było ich 5 485 szt. należy spodziewać się ich wzrostu, szczególnie samochodów specjalistycznych, używanych w nowoczesnych technologiach produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz w usługach świadczonych specjalistycznym gospodarstwom rolniczym.

Budynki i pomieszczenia inwentarskie w 2002 roku zajmowały ogółem powierzchnię 6 022 tys. m² , przy wykorzystaniu rolniczym w 76,9%. Do roku 2020 należy spodziewać się spadku zarówno powierzchni budynków inwentarskich jak i ich wykorzystania na cele rolnicze. Udział gospodarstw posiadających budynki i budowle w ogólnej liczbie gospodarstw był zróżnicowany w zależności od rodzaju budynku oraz grupy obszarowej użytków rolnych. Gospodarstwa dysponujące stodołami stanowiły 26,8% ogółu gospodarstw. Najwięcej gospodarstw posiadało stodoły w grupach obszarowych użytków rolnych: 10–30 ha (80,5%), 5–10 ha (73,6%) oraz 30–50 ha (72,9%). Obory posiadało 42,9 tys. gospodarstw, tj. 16,9% ogólnej liczby gospodarstw. Najwięcej gospodarstw dysponujących oborami występowało w grupie 1–2 ha UR – 9,7 tys. gospodarstw, tj. 19,1% ogółu gospodarstw o tej samej

powierzchni użytków rolnych. Kurniki znajdowały się w 8,1% ogółu gospodarstw rolnych województwa śląskiego. W zależności od wielkości gospodarstwa wskaźnik ten wzrastał w grupach obszarowych wynoszących od 1 do 20 ha UR a następnie stopniowo spadał w grupach obszarowych 20–100 ha UR . Gospodarstwa rolne posiadające chlewnie stanowiły 6,7% ogólnej liczby spisanych gospodarstw rolnych w województwie śląskim. Udział gospodarstw posiadających chlewnie wzrastał wraz ze wzrostem powierzchni użytkowej gospodarstwa. Największy udział gospodarstw rolnych dysponujących chlewniami wystąpił w grupach obszarowych powyżej 30 ha UR. Najmniejszy udział odnotowano w gospodarstwach o powierzchni do 1 ha użytków rolnych.

Technologia produkcji zwierzęcej wymaga coraz większej skali produkcji. Zatem w perspektywie roku 2020 zanikną obory z gospodarstw 1-2 ha, które nie sprostają wymogom ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Produkcję z tych gospodarstw przejmą gospodarstwa dysponujące oborami wolnostanowiskowymi na 30 - 200 szt. krów mlecznych, które posiadają hale udojowe wraz ze zbiornikami na mleko, gwarantują dobrostan zwierząt i bezpieczną produkcję. Nastąpi dalsze zwiększanie skali produkcji w gospodarstwach z trzodą chlewną, które zmuszone zostaną do inwestycji związanych z ochroną środowiska i dobrostanem zwierząt. Podobny trend zostanie zachowany w produkcji drobiarskiej.

8. Zagrożenia dla zdrowej żywności województwa śląskiego

Województwo śląskie należy do regionów o największej emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych w Polsce. Głównymi źródłami emisji większości zanieczyszczeń emitowanych do powietrza są procesy spalania paliw, procesy przemysłowe i transport drogowy. Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat uległa poprawie jakość powietrza, chociaż korzystne zmiany w emisji nie zawsze są widoczne w postaci malejących stężeń zanieczyszczeń. Dotyczy to głównie podregionu centralnego śląskiego, natomiast w pozostałych podregionach i na terenach wiejskich nie stwierdza się przekroczeń dopuszczalnych wartości średniorocznych substancji zanieczyszczających powietrze takich jak tlenek węgla oraz stężeń ołowiu.

Mając na uwadze, zmniejszenie wpływu zanieczyszczeń na gleby należy dążyć do systematycznego stosowania nawozów wapniowych w rejonach dużej emisji pyłów itp. Szczególnego znaczenia nabiera upowszechnianie i wdrażanie zasad ujętych w "Kodeksie dobrej praktyki rolniczej", a także przestrzegać przepisów dotyczących zasad racjonalnego stosowania nawozów oraz ich przechowywania. Na terenach najbardziej skażonych należy promować proces zakładania upraw roślin przemysłowych a także energetycznych.

Tereny rolnicze położone poza obszarami zurbanizowanymi są wolne od zanieczyszczeń, co predestynuje je do prowadzenia gospodarstw rolniczych metodami ekologicznymi. Duży przyrost liczby gospodarstw ekologicznych zostanie wykreowany z jednej strony poprzez zwiększony popyt ze strony konsumentów z województwa śląskiego, a z drugiej poprzez system dotacji do takiej produkcji wprowadzony poprzez Krajowy Program Rolnośrodowiskowy, który opiera się głównie na promocji systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska oraz zachowaniu różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej. Rozwój gospodarstw ekologicznych powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.

Kluczową rolę we wprowadzaniu technologii przyjaznych dla środowiska będzie pełnić system państwowego doradztwa rolniczego, bez którego udziału niemożliwa będzie ochrona niezwykle, zachowanych dotąd wartości przyrodniczych i krajobrazowych terenów wiejskich województwa śląskiego.

9. Trendy zewnętrzne wynikające z polityki krajowej i europejskiej

Zmiana systemu gospodarowania w Polsce spowodowała przejście od stanu niedoboru, do nadwyżek mocy wytwórczych i produkcji w rolnictwie. Powstała więc bariera popytu wewnętrznego, uwarunkowana głównie zmianami w poziomie dochodów i gustach konsumenta, jego stylu życia i dostępności oferty zagranicznej. Popyt na żywność rośnie w Polsce rocznie średnio o ok. 1% gdy tymczasem produkcja rolnicza może wzrastać o 2-2,5%. Powstają więc nadwyżki produkcyjne tradycyjnych surowców rolniczych, wymuszające zmiany po stronie warunków rolniczego wytwarzania.

Z dniem członkostwa Polski w UE nastąpiło wzajemne pełne otwarcie rynków, które oznacza nie tylko możliwości wzrostu eksportu polskich produktów na rynki innych państw członkowskich, ale także wzrostu importu na rynek polski tej grupy artykułów produkowanych w pozostałych państwach członkowskich. Członkostwo Polski w UE w istotny sposób zmienia także warunki handlu, w tym także rolno-spożywczego, z państwami nie będącymi członkami UE. W rezultacie pogorszyły się m. in. warunki dostępu do rynku USA i Rosji. W handlu podstawową zmianą jest objęcie Polski z dniem członkostwa „zewnętrzną” taryfą celną UE. Dlatego też ze strony państw trzecich polskim rynkom rolnym nie grozi poważniejsze niebezpieczeństwo.

Obecny potencjał produkcyjny polskiego rolnictwa, w relacji do przyszłych krajowych potrzeb konsumpcji produktów żywnościowych, wymaga rozbudowania. Strukturalnie, finansowo i mentalnościowo polskie rolnictwo nie jest zdolne do odchodzenia w krótkim czasie od działalności tradycyjnej. W interesie polskiego rolnictwa jest utrzymywanie przez możliwie długi czas systemu dopłat bezpośrednich, sektorowego programu operacyjnego i programu rozwoju obszarów wiejskich.

Kraje ekonomicznie najsilniejsze poprzez swoje korporacje międzynarodowe korzystają albo liczą na nieodległe korzyści związane z mechanizmami globalizacji. To one są głównymi beneficjentami tego procesu. Rolnictwo charakteryzuje się z jednej strony ograniczonymi możliwościami korzystania z pozytywnych stron procesów globalizacji, zaś z drugiej jest niezwykle podatne na ich negatywne skutki. Dostrzega się coraz to nowe niedoskonałości rynków, co wymaga stosowania bardziej wyrafinowanych polityk interwencyjnych. Globalizacja przyspiesza trend tanienia produktów rolnych. Bez retransferu dochodów od konsumentów i podatników do rolników nie jest możliwy zrównoważony rozwój rolnictwa, a także sektora rolno-pożywczego. Kolejnym etapem będzie pełniejsze zintegrowanie sektora rolnego z jego pozarolniczym otoczeniem, dzięki postępującym procesom integracji pionowej i poziomej.

Uczestnictwo Polski w strukturach unijnych oraz proces globalizacji wyznaczają dla polskiego rolnictwa warunki koniecznych zmian umożliwiających poprawę jego konkurencyjności. Polskie rolnictwo zostaje wprowadzane w objęcia dominującego modelu rolnictwa zachodnioeuropejskiego, zorientowanego na zwiększanie konkurencyjności na liberalizującym się rynku globalnym.

Zatem interesy polskiego rolnictwa wymagają:

- wsparcia finansowego w celu uzyskania zrównoważonego rozwoju w stosunku do pozarolniczych działów gospodarki;
- wprowadzenie nowych sposobów redystrybucji nadwyżki finansowej do rolnictwa w warunkach aktywnej jak i restrykcyjnej polityki fiskalnej.

10. Czynniki ekonomiczne a wykorzystanie potencjału rolnictwa województwa śląskiego.

Wejście Polski do UE zwiększyło znaczenie zagadnień ekonomicznych – finansowych w funkcjonowaniu i ocenie gospodarstw rolniczych. W obecnych warunkach stało się niezbędne dostosowanie miar i kategorii ekonomicznych służących klasyfikacji i analizie gospodarstw rolniczych. W podstawowej klasyfikacji

gospodarstw rolniczych mają zastosowanie dwa parametry ekonomiczne tj. standardowa nadwyżka bezpośrednia i Europejska Jednostka Wielkości (ESU – 1200 Euro nadwyżki bezpośredniej). Na bazie tych parametrów gospodarstwa klasyfikowane są wg. wielkości ekonomicznej i typu rolniczego.

Rozróżnia się 9 klas wielkości ekonomicznej gospodarstw, gdzie gospodarstwa bardzo małe to gospodarstwa znajdujące się w I i II klasie dla których wielkość mierzona w ESU wynosi poniżej 4. Cztery ESU stanowi granicę żywotności ekonomicznej gospodarstw. Szacuje się, że ponad 97% gospodarstw w województwie śląskim mieści się w tych klasach. Gospodarstwa duże i bardzo duże należą do klasy VIII i IX, które posiadają powyżej 40 ESU. Tych gospodarstw w naszym województwie jest kilkadziesiąt. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznie nie przekraczającej 4 ESU mogą korzystać ze wsparcia działań WPR (dopłaty bezpośrednie) lub z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Natomiast gospodarstwa żywotnie ekonomiczne mogą korzystać z WPR (dopłaty bezpośrednie) oraz z Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO). Gospodarstwa te korzystały również z programu przedakcesyjnego SAPARD. W naszym województwie skorzystało z tego programu 229 gospodarstw. Z dopłat bezpośrednich korzysta w województwie śląskim 53 000 gospodarstw tj. 21% ogółu gospodarstw. Szacuje się, że 700 gospodarstw skorzysta ze wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych, 400 dostanie wsparcie dla przedsięwzięć rolnośrodowiskowych, 70 gospodarstw ma szansę skorzystać z pomocy na dostosowanie gospodarstw do standardów UE, 650 gospodarstw może uzyskać pomoc na inwestycje, 600 młodych rolników uzyska premię na urządzenie gospodarstwa. Z powyższej analizy wynika, że ok. 2000 rolników ma szansę szybszego rozwoju swojego gospodarstwa poprzez wsparcie przedsięwzięć inwestycyjnych środkami pomocowymi krajowymi i UE. Znaczna część pozostałych gospodarstw będzie pełnić rolę konserwatora przyrody i nie będzie w stanie inwestować i wygospodarować dochodów na poziomie gwarantującym żywotność ekonomiczną.

UE rozróżnia również 9 ogólnych typów rolniczych. Typ rolniczy gospodarstwa odzwierciedla jego system produkcji. Gospodarstwa sklasyfikowane do typów 1-5 są to gospodarstwa specjalistyczne.

Typ pierwszy to gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych. W naszych warunkach woj. Śląskiego jest tych gospodarstw ok. 2600 z czego żywotność ekonomiczną osiąga ok.50% gospodarstw.

Drugi typ to gospodarstwa w uprawach ogrodniczych i mieszczą się tu gospodarstwa warzywne, z uprawą truskawek, kwiatów i grzybów. Szacuje się, że jest ich ok. 1600, z czego 75% gospodarstw jest żywotnie ekonomicznie i są to gospodarstwa prowadzące głównie działy specjalne produkcji rolnej.

Trzeci typ gospodarstw to gospodarstwa specjalizujące się w uprawach trwałych. Mieszczą się tu gospodarstwa sadownicze i z krzewami owocowymi. Szacuje się, że jest ich ok. 800 i połowa z nich to gospodarstwa żywotnie ekonomicznie.

Czwarty typ to specjalizujące się w chowie zwierząt w systemie wypasowym. Dotyczy to gospodarstw z bydłem mlecznym, opasowym, owcami i kozami. Gospodarstwa te czeka okres dostosowań do standardów UE. Szacuje się, że jest ich ok. 3500 z czego żywotność ekonomiczną wykazuje ok. 30%. Aby osiągnąć żywotność ekonomiczną muszą zwiększyć skalę produkcji i zainwestować w nowe technologie przyjazne środowisku. Możliwe to będzie tylko dla części gospodarstw, które skorzystają z środków pomocowych lub posiadają znaczne własne środki finansowe.

Piąty typ to gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi i będą to głównie gospodarstwa z trzodą chlewną i drobiowe. Szacuje się, że jest ich około 1500 z czego żywotność ekonomiczną wykazuje 70 %. Żywotność ekonomiczną zapewnia tu duża skala produkcji, z którą wiążą się inwestycje w ochronę środowiska i dobrostan zwierząt.

Gospodarstwa sklasyfikowane do typów 6-8 prowadzą różną (roślinną i zwierzęcą) produkcję. Są to gospodarstwa wielokierunkowe, gdzie nie ma dominującej działalności i posiadają zbliżony poziom żywotności ekonomicznej. Szacuje się, że tych gospodarstw jest ok. 20 000 z czego żywotność ekonomiczną wykazuje 35- 40 %.

Powyższa analiza wykazuje, że w województwie śląskim żywotnych ekonomicznie jest o. 12 000 gospodarstw. Wśród typów gospodarstw najwyższy udział żywotnych ekonomicznie gospodarstw jest w Typie gospodarstw rolniczych specjalizujących się w uprawach ogrodniczych oraz chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi.

III. TRENDY ZEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE Z POLITYKI KRAJOWEJ I EUROPEJSKIEJ

Polityka rolna Polski znajduje się obecnie w okresie dynamicznych przemian. Po okresie załamania gospodarki rolnej, związanego z procesami przebudowy struktur gospodarczych i społecznych całego kraju jesteśmy na etapie poszukiwania nowych dróg rozwojowych dla polskiej wsi. Nie bez znaczenia jest włączenie Polski do struktur Unii Europejskiej, z czym wiążą się działania o charakterze dostosowawczym do polityki Unii. Rozwój terenów wiejskich zarówno w Polsce jak i w krajach Europy Zachodniej jest uzależniony od dalszych losów ludzi zajmujących się rolnictwem. Gospodarka i przyroda większości małych gmin będzie determinowana programami rozwoju terenów wiejskich, przyjętych w dotychczasowej polityce Unii. Wraz z członkostwem Polski w UE, całe polskie rolnictwo zostało włączone w ramy Wspólnej Polityki Rolnej określonej w Traktacie o Wspólnocie Europejskiej. Mimo, że jesteśmy podporządkowani jednolitej polityce, polityka rolna realizowana w Polsce będzie różniła się od stosowanej w dotychczasowych państwach członkowskich, co do sposobu i zakresu stosowania wybranych instrumentów WPR.

Rolnictwo województwa śląskiego podobnie jak cały krajowy sektor żywnościowy było jednym z sektorów gospodarki narodowej, w którym w okresie transformacji procesy modernizacji i restrukturyzacji przebiegały w sposób najbardziej skomplikowany. Rozwiązanie nabrzmiałych problemów społecznych i ekonomicznych w rolnictwie było jednym z najtrudniejszych wyzwań kolejnych rządów.

Zmiana systemu gospodarowania w Polsce spowodowała przejście od stanu niedoboru, do nadwyżek mocy wytwórczych i produkcji w rolnictwie. Powstała więc bariera popytu wewnętrznego, uwarunkowana głównie zmianami w poziomie dochodów i gustach konsumenta, jego stylu życia i dostępności oferty zagranicznej. Popyt na żywność rośnie w Polsce rocznie średnio o ok. 1% gdy tymczasem produkcja rolnicza może wzrastać o 2-2,5%. Powstają więc nadwyżki produkcyjne tradycyjnych surowców rolniczych, wymuszające zmiany po stronie warunków rolniczego wytwarzania.

Wynikająca z otwarcia gospodarki, regulacji rynkowej i wzrostu gospodarczego bogata oferta nieżywnościowych produktów konsumpcyjnych zachęcała do ograniczania wydatków na żywność i przeznaczania dochodów na inne kierunki wydatkowania. Również w obrębie wydatków żywnościowych następowała substytucja pomiędzy produktami mniej i bardziej przetworzonymi oraz krajowymi i zagranicznymi.

Doświadczenia światowe pokazują, że możliwości rozwojowe rolnictwa w coraz mniejszym stopniu wynikają z uwarunkowań endogenicznych tego sektora, a coraz bardziej zależą od polityki sektorowej, a przede wszystkim od polityki makroekonomicznej. Podstawowe znaczenie dla konkurencyjności sektora żywnościowego mają tendencje rozwojowe w całej gospodarce. Pozytywne wyniki uzyskiwane w skali makro przenoszą się na rolnictwo i jego otoczenie. Wzrost PKB sprzyja wzrostowi dochodów ludności, co z kolei przenosi się na zwiększenie popytu na produkty żywnościowe.

Polityka rolna, sprowadzona do kwestii zakresu i sposobu wykorzystywania narzędzi służących realizacji celów rolnictwa, jest kosztowną i mało skuteczną drogą rozwiązywania długofalowych problemów rolnictwa. Prowadzi to do przerzucania kosztów ochrony rolnictwa na konsumentów oraz podatników i nie rozwiązuje strukturalnych problemów rolnictwa, jakimi są zbyt wolny wzrost zapotrzebowania na siłę roboczą w działach nierolniczych w stosunku do pożądanego spadku zatrudnienia w rolnictwie.

Nie możliwe jest więc rozpatrywanie szans rozwojowych lokalnego sektora rolno-żywnościowego bez analizy ekonomicznych skutków transformacji ustrojowej a przede wszystkim możliwości i ograniczeń wynikających z akcesji Polski do UE.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej na zasadach sformułowanych w Traktacie Akcesyjnym spowodowało zasadnicze zmiany zasad handlu artykułami

rolno-spożywczyimi nie tylko z państwami członkowskimi, ale również z państwami nie będącymi członkami Wspólnoty. Polska z dniem 1 maja 2004 roku stała się bowiem częścią Jednolitego Rynku Europejskiego, integrującego państwa członkowskie przy pomocy mechanizmów typowych dla unii celnej i wspólnego rynku. Włączenie Polski w system Jednolitego Rynku Europejskiego jest równoznaczne ze zniesieniem w obrotach z innymi państwami członkowskimi ceł oraz wszystkich innych środków mogących zakłócić swobodny handel Polski oraz z objęciem Polski zewnętrzną taryfą celną Unii.

Polskie rynki artykułów rolno-spożywczych były chronione do dnia członkostwa przed konkurencją państw UE przy pomocy stosunkowo wysokich ceł, utrudniających, lub niekiedy nawet uniemożliwiających dostęp do tych rynków.

Z dniem członkostwa zostały zlikwidowane wszystkie ograniczenia we wzajemnym handlu artykułami rolno-spożywczyimi. Ich zniesienie spowodowało, że artykuły rolno-spożywcze, wyprodukowane w innych państwach członkowskich, mają od 1 maja 2004 roku w pełni swobodny dostęp do rynku polskiego, przy czym brak ceł powoduje, że produkty polskie nie mają uprzywilejowanej pozycji na rynku krajowym. Równocześnie jednak polskie artykuły rolno-spożywcze mogą być bez ograniczeń i obciążeń celnych eksportowane na rynki pozostałych państw członkowskich. Polskie rynki rolne stały się więc częścią Jednolitego Rynku Europejskiego.

Przed Polską otworzył się zatem segment rolno-spożywczy, składający się nie tylko z rynków piętnastu „starych” państw członkowskich, ale również z rynków dziewięciu państw, które zostały członkami UE równocześnie z Polską.

Wzajemne pełne otwarcie rynków oznacza nie tylko możliwości wzrostu eksportu polskich produktów na rynki innych państw członkowskich ale także wzrostu eksportu na rynek polski tej grupy artykułów produkowanych w pozostałych państwach członkowskich.

Członkostwo Polski w UE w istotny sposób zmienia także warunki handlu, w tym także rolno-spożywczego, z państwami nie będącymi członkami UE. Polska straciła bowiem z dniem członkostwa możliwości prowadzenia samodzielnej polityki handlowej i musiała wypowiedzieć wszystkie umowy handlowe, w tym także o handlu preferencyjnym. W rezultacie pogorszyły się m. In. warunki dostępu do rynku USA. Najważniejszą i budzącą przez dłuższy czas obawą była kwestia dostępu polskich artykułów rolno-spożywczych do rynku rosyjskiego. Ostatecznie sprawa ta została

rozwiązana na kilka dni przed członkostwem Polski z UE, w sposób satysfakcjonujący nowe państwa członkowskie; gdyż zostały one objęte wszystkimi porozumieniami handlowymi UE-Rosja.

W handlu podstawową zmianą jest objęcie Polski z dniem członkostwa „zewnątrzną” taryfą celną UE. Cła, którymi są obciążone artykuły rolno-spożywcze, importowane przez Unię z państw członkowskich Światowej Organizacji Handlu, są na ogół wyższe, niż cła zawarte w obowiązującej do dnia członkostwa polskiej taryfie celnej. Dlatego też ze strony państw trzecich polskim rynkom rolnym nie grozi poważniejsze niebezpieczeństwo.

Polityka rolna realizowana w Polsce, jak już wspomniano wyżej, będzie różniła się od stosowanej w dotychczasowych państwach członkowskich. Oznacza to konieczność stałego analizowania wszystkich konsekwencji, jakie ta polityka rolna przyniesie. Wyniki tych analiz i ocen powinny być niezwłocznie wykorzystywane w negocjacjach na forum Rady UE ds. Rolnictwa oraz we współpracy z Komisją Europejską.

Etap I - pierwsze lata członkostwa (2004-2006)

Wśród zadań krajowej polityki wdrażającej WPR i służącej rozwojowi polskiego rolnictwa w pierwszych latach członkostwa należy uwzględnić:

a) Pełną instytucjonalizację WPR w polskich warunkach (struktury, procedury, finansowanie) i ewolucyjne dostosowywanie ich do zmieniających się reguł WPR.

b) Pełne wykorzystanie wynegocjowanych warunków finansowania rolnictwa. Wyплаты z budżetu państwa poprzedzające refinansowanie z budżetu są niezbędne dla zapewnienia niezbędnej konkurencyjności polskich gospodarstw;

c) Troska o wydolność krajowego budżetu w prefinansowaniu i współfinansowaniu rolnictwa, wydaje się wiązać nierozdzielnie z troską o wzrost gospodarczy w Polsce;

d) Wykorzystanie warunków strefy wolnego handlu obowiązującej w ramach UE do wspierania wzrostu eksportu produktów rolnych i artykułów rolno-spożywczych;

e) Wspieranie organizacyjno-techniczne i koncepcyjne zdolności absorpcyjnych wsi i

rolnictwa w wykorzystaniu funduszy w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego "Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich";

f) Wspieranie organizacyjne środowisk wiejskich w wykorzystaniu funduszy w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

g) Wzmocnienie organizacyjne szkół rolniczych oraz tworzenie instytucji szkolących dla rolnictwa i obszarów wiejskich;

h) Wzmocnienie organizacyjne instytucji odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich. Wymaga to ogromnej aktywności instytucji (spoza resortu rolnictwa) kreujących przedsiębiorczość i wspierających rynki pracy.

Etap II - dotyczący reform WPR (od 2006 do 2013)

a) Udział w procedurach decydowania o ostatecznym kształcie regulacji WPR;

b) Wypracowywania stanowisk w kraju i wykorzystywania dyplomatycznych metod i środków dla ich wprowadzenia (przeforsowania) do stanowionego prawa;

c) W długofalowym interesie polskiego rolnictwa kształtowanie profesjonalnej reprezentacji zawodowej producentów rolnych, w ramach poszczególnych gałęzi produkcji.

Polskie priorytety w ramach WPR UE

Polskie rolnictwo wymaga polityki umacniającej produkcyjny potencjał i towarowy charakter gospodarstw rolnych. Jednocześnie strukturalnie, finansowo i mentalnościowo polskie rolnictwo nie jest zdolne do odchodzenia w krótkim czasie od działalności tradycyjnej. Obecny potencjał produkcyjny polskiego rolnictwa, w relacji do przyszłych krajowych potrzeb konsumpcji produktów żywnościowych, wymaga rozbudowania. W interesie polskiego rolnictwa jest utrzymywanie przez możliwie długi czas systemu dopłat bezpośrednich, które umożliwiają w miarę równomierny dopływ środków do rolnictwa i nie kreują gwałtownych zmian strukturalnych, a ich absorpcja opiera się jedynie na zdolnościach administracyjnych kraju a nie finansowych poszczególnych gospodarstw. Nowe instrumenty i środki wprowadzane w ramach WPR powinny obejmować na równych zasadach wszystkie państwa członkowskie, by zabezpieczyć konkurencyjność polskiego rolnictwa w ramach jednolitego rynku wewnętrznego.

Globalizacja światowa

Świat wkroczył w nowe stadium rozwoju cywilizacyjnego, w którym dominującą siłą sprawczą rozwoju staje się globalizacja, której efektem jest umiędzynarodowienie procesu gospodarowania i deprecjacja roli państw w gospodarce. Nieodwracalność tego procesu jest, z jednej strony pochodną chęci jego zahamowania przez kraje słabsze, z drugiej zaś strony jest pochodną braku woli jego zatrzymania przez kraje ekonomicznie najsilniejsze, które już korzystają albo liczą na nieodległe korzyści związane ze zdolnościami do umiejętnego dostosowania się do mechanizmów globalizacji. Główni beneficjenci globalizacji, a więc korporacje międzynarodowe, są tworzone z małymi wyjątkami przez obywateli krajów wysokorozwiniętych i angażują kapitał głównie tych krajów. Postępowi globalizacji sprzyja liberalizacja warunków przepływu kapitału, towarów, wiedzy i ludzi między krajami.

Rolnictwo, ze względów obiektywnych charakteryzuje z jednej strony ograniczoność oddziaływania pozytywnych stron procesów globalizacji, zaś z drugiej niezwykła podatność na ich negatywne skutki. Główny dylemat współczesnego rolnictwa krajów wysoko i średnio zaawansowanych w rozwoju gospodarczym polega na tym, że społeczeństwa są coraz bardziej zamożne, zaś rolnicy tych krajów coraz ubożsi. Innymi słowy mówiąc problem sprowadza się do niewydolności dochodów rolnictwa. Ten paradoks ma swoje źródła systemowe. Jak się okazuje problemem nie

są ograniczenia produkcyjne, które właściwie zniknęły w krajach wysokorozwiniętych dzięki postępowi nauki. Jak się sądzi globalizacja przyspieszy trend tanienia produktów rolnych. Jednak nie można wykluczyć odwrócenia tego niekorzystnego dla rolnictwa trendu. O tym przesądzać będzie sytuacja popytowo-podażowa.

Właściwą trudnością okazują się być bariery rynkowe, polegające na ułomności mechanizmu rynkowego. Dostrzega się coraz to nowe niedoskonałości rynków, co wymaga stosowania bardziej wyrafinowanych polityk interwencyjnych. Jednocześnie wzrasta nie tylko liczba instrumentów ale także ich kompleksowość i stopień złożoności oraz efekty uboczne. Stąd też wynika konieczność aktywnej polityki państwa, polegającej m.in. na kreowaniu i wspieraniu niezbędnych instytucji. To one tworzą bliższe i dalsze otoczenie rolnictwa, bez względu na warunki ustrojowe, które rozwija się szybciej niż ono samo. Skoro więc niejako w sposób naturalny wypływa z rolnictwa wyprodukowana tam nadwyżka, to podstawowym problemem jest sposób i zakres jej retransferu. Bez retransferu dochodów od konsumentów i podatników do rolników nie jest możliwy zrównoważony rozwój rolnictwa, a także sektora rolno-pożywczego. Gdy problem ten zostanie trwale rozwiązany, a dochody gospodarstw będą stabilne, nastąpi uwalnianie z rolnictwa zbędnych czynników produkcji, które znajdą swoje zastosowanie w działalności pozarolniczej. Kolejnym etapem będzie pełniejsze zintegrowanie sektora rolnego z jego pozarolniczym otoczeniem, dzięki postępującym procesom integracji pionowej i poziomej. Końcowym efektem będzie rolnictwo wewnętrznie i zewnętrznie zintegrowane, nie zostające w tyle, ani nie hamujące rozwoju ogólnogospodarczego.

W polityce rolnej UE na skutek jej ewolucji stopniowo zwiększała się liczba kanałów wtórnej redystrybucji dochodów. Pierwotnie były to trzy dotyczące przepływu od konsumentów i podatników przez rynek bądź budżet i rynek do rolników. Po reformie Mac Sharego z 1992 r. pojawiły się dwa następne kanały redystrybucji dochodów od konsumenta i podatnika do rolnika przez budżet z pominięciem rynku. Do tej zmiany systemowej rolnictwo dochodziło stopniowo, w miarę jak stawało się oczywiste, iż nie jest ono tylko działalnością produkcyjną, ale spełnia również funkcję ochrony środowiska i zachowania wiejskiej przestrzeni, zaś rolnicy, którzy t czynnie wykonują powinni być za to wynagradzani. Badania dowodzą, iż dotowanie rolnictwa jest konieczne w celu uzyskania zrównoważonego rozwoju w stosunku do pozarolniczych działów gospodarki.

Integracja polski z UE była zwieńczeniem polskiej polityki zagranicznej konsekwentnie realizowanej przez wszystkie rządy Rzeczypospolitej Polskiej. Będąc częścią zintegrowanego organizmu europejskiego zostaliśmy włączeni w erę globalnego rynku, w globalną grę światową. Uczestnictwo Polski w strukturach unijnych oraz proces globalizacji stanowią zatem dla polskiego rolnictwa nie tylko bierne tło, ale także wyznaczają warunki koniecznych zmian umożliwiających poprawę jego konkurencyjności. Uczestnictwo Polski w strukturach europejskich „wpycha” siłą rzeczy polskie rolnictwo w objęcia dominującego modelu rolnictwa zachodnioeuropejskiego, zorientowanego przede wszystkim na zwiększenie konkurencyjności na liberalizującym się rynku globalnym. Można podsumować, że proces globalizacji oraz dalsza liberalizacja handlu międzynarodowego jest dziś poważnym wyzwaniem dla polskiego rolnictwa. Do tego dochodzą sprzeczności i konflikty między USA i Unią Europejską. Odczuwalna jest silna presja WTO i USA na poddanie sektora rolnego mechanizmom rynkowym.

Zatem interesy polskiego rolnictwa wymagają:

- wsparcia finansowego rolnictwa w celu uzyskania zrównoważonego rozwoju w stosunku do pozarolniczych działań gospodarki;
- wprowadzenie nowych sposobów redystrybucji nadwyżki finansowej do rolnictwa w warunkach aktywnej jak i restrykcyjnej polityki fiskalnej.

IV. PROGNOZA DO 2020 ROKU

A. Prognoza podstawowych kierunków zmian.

1. Prognoza kształtowania się struktury użytkowania gruntów

Rok	Powierzchnia ogółem	Użytki rolne	Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty
2002	1 259 085	543 766	401 110	314 209
2006	1 259 085	516 566	403 810	338 709
2010	1 259 085	496 566	406 810	355 709
2020	1 259 085	446 566	416 810	395 709

Do roku 2020 będzie narastał proces zmniejszania się użytków rolnych na rzecz lasów i gruntów leśnych oraz pozostałych gruntów tzn. terenów budowlanych,

rekreacyjnych czy też działalności pozarolniczej. Zakłada się roczny ubytek UR średnio na poziomie 5400 ha w całym okresie prognozy. Lasów przybywać będzie średnio 900 ha, a pozostałych gruntów 4500 ha.

2. Struktura gospodarstw

Rok	Ogółem	Średnia powierzchnia UR gospodarstw a	Grupy obszarowe powierzchni użytków rolnych			
			do 1 ha	1 ha - 10 ha	10,1ha -20 ha	pow. 20 ha
2002	253 112	2,15	142 168	104 536	4 536	1 872
2006	238 712	2,16	129 918	102 036	4 836	1 922
2010	226 164	2,20	127 128	91 500	5 336	2 200
2020	200 464	2,23	119 928	71 500	6 336	2 700

W strukturze gospodarstw będą następowały zmiany w kierunku zmniejszania się liczby gospodarstw ogółem. Zjawisko to będzie nasilało się na skutek wprowadzenia dopłat bezpośrednich, które w dużym stopniu uporządkują sprawy dzierżaw i obrotu gruntami. Średnia pow. UR gospodarstw nieznacznie wzrośnie.

3. Powierzchnia i struktura zasiewów

a) powierzchnia upraw

Rok	Zboża ogółem	Strączkowe	Ziemniaki	Przemysłowe	Pastewne	Pozostałe	Razem
2002	213 442	196	26 726	13 845	14 863	5 763	274 835
2006	210 000	2 800	22 500	20 000	16 800	5 600	277 700
2010	250 000	7 600	19 000	38 000	38 000	27 700	380 300
2020	240 000	8 000	20 000	60 000	60 000	28 000	416 000

b) struktura upraw

2002	77,7	0,1	9,7	5,0	5,4	2,1	100,0
2006	75,6	1,0	8,1	7,2	6,0	2,0	100,0
2010	65,7	2,0	5,0	10,0	10,0	7,3	100,0
2020	57,7	1,9	4,8	14,4	14,4	6,7	100,0

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje:

- wzrost ogólnej powierzchni od zasiewów powodowany zagospodarowaniem ugorów i odłogów których jest obecnie około 150 tys ha,
 - spadek procentowego udziału zbóż w strukturze zasiewów do 60 % przy jednoczesnym wzroście w liczbach bezwzględnych powierzchni zasiewów. Nadwyżka ta zostanie zagospodarowana na biopaliwa,
 - spadek udziału ziemniaków do 5 % w związku z prognozowanym mniejszym popytem,
 - wzrost powierzchni roślin przemysłowych oraz pozostałych w strukturze zasiewów z przeznaczeniem na biopaliwa i cele energetyczne,
 - wzrost powierzchni i udziału w strukturze zasiewów roślin pastewnych w związku z prognozowaną wyższą obsadą zwierząt.

4. Pogłowie i obsada poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich

a) pogłowie zwierząt

Rok	bydło	trzoda			
		chlewna	owce	konie	drób
2002	149 342	426 547	22 546	9 221	15 225 809
2006	144 638	413 253	23 245	8 782	13 947 282
2010	158 901	422 081	24 828	7 448	14 896 980
2020	156 298	401 909	35 725	4 466	14 290 112
b) obsada zwierząt					
2002	27,5	78,4	4,1	1,7	2 651,0
2006	28,0	80,0	4,5	1,7	2 700,0
2010	32,0	85,0	5,0	1,5	3 000,0
2020	35,0	90,0	8,0	1,0	3 200,0

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje :

- wzrost obsady bydła wywołany niezaspokojonym i rosnącym popytem na mleko i produkty mleczne przy koncentracji produkcji w dużych gospodarstwach i w chowie fermowym,
- powolny wzrost obsady trzody chlewnej i drobiu. Popyt na mięso będzie rósł wolniej,
- ogólny spadek pogłowia koni przy wzroście pogłowia dla celów rekreacyjnych,
- odtworzenie pogłowia owiec głównie na Podbeskidziu.

5. Dotychczasowe i prognozowane zmiany parametrów wykorzystania ciągników rolniczych.

Rok	Parametry przemian mechanicznej siły pociągowej					
	Liczba ciągników	Średnia moc ciągników	Średnie roczne wykorzystanie ciągników	Wskaźniki		
				tys. szt.	kW	h
2002	53995	32,5	438	2,39	1050	17,4
2006	56000	33	443	2,49	1105	17,2
2010	52 000	35	460	2,54	1 173	16,7

2020	45000	38,5	495	2,64	1309	15,8
------	-------	------	-----	------	------	------

Przemiany zachodzą tu będą przy wzroście średniej mocy ciągników z 32,5 kW w roku 2002 do 38,5 kW w 2020 roku oraz przy wzroście średniego wykorzystania ciągnika z 438 godzin w 2002 roku do 495 godzin w roku 2020. Jednostkowa energochłonność na jednostkę zbożową (JZ) produkcji globalnej będzie obniżać się z 17,4 kWh/JZ w roku 2002 do 15,8 kWh/JZ w 2020 roku.

B. Analiza SWOT rolnictwa i obszarów wiejskich województwa śląskiego

1. Uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Przygraniczne położenie znacznej części województwa. • Atrakcyjność krajobrazowa i przyrodnicza większości obszaru regionu. • Znaczące zasoby leśne bogate w runo leśne i zwierzynę łowną. • Atrakcyjne dla turystyki obszary górskie 	<ul style="list-style-type: none"> • Występowanie znacznych obszarów gleb słabych i trudnych w uprawie. • Występowanie gleb kwaśnych na znacznym obszarze (ok. 45 % powierzchni użytków rolnych). • Dość duża powierzchnia obszaru regionu zagrożona powodzią i zalewami. • Niedostateczne egzekwowanie prawa w zakresie ochrony środowiska. • Niska świadomość ekologiczna mieszkańców. • Występowanie dużego nasilenia ruchu kołowego w sezonie letnim, powodującego znaczne zanieczyszczenie środowiska spalinami.

2. Warunki agroprzyrodnicze i produkcja roślinna

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Duży udział w strukturze gospodarstw wysoko towarowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niski stopień wykorzystania potencjału produkcyjnego.

<ul style="list-style-type: none"> • Wysoki poziom specjalizacji i technologii produkcji w wielu gospodarstwach rolnych. • Optymalne zużywanie środków agrochemicznych. • Korzystne warunki agroprzyrodnicze, w tym korzystny agroklimat. • W wielu rejonach województwa występowanie korzystnych warunków do rozwoju rolnictwa metodami ekologicznymi. • Dobre warunki do produkcji warzyw występujące na znacznych obszarach województwa. • Możliwość zbytu warzyw bezpośrednio w regionie, zbywane są warzywa z innych regionów kraju. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opóźniony okres wegetacji i występowanie wiosennych przymrozków w rejonach górskich • Występowanie znacznej ilości gleb słabych, zakwaszonych i nieprzydatnych rolniczo. • Ograniczone możliwości rozszerzania określonych kierunków produkcji na obszarach zurbanizowanych • Rosnące trudności ze zbytem płodów rolnych. • Brak zorganizowanego rynku rolnego i centrów logistycznych obrotu płodami rolnymi oraz niska jakość produkcji z małych gospodarstw.
---	---

3. Chów i hodowla zwierząt gospodarskich

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Warunki lokalizacyjne dogodne do inwestowania zgodnie z wymogami środowiska naturalnego. • Tańsza siła robocza i niskie jej koszty niż w krajach zachodnich. • Dobra struktura użytków rolnych (duży udział trwałych użytków zielonych) sprzyja rozwojowi chowu i hodowli bydła mlecznego, mięsnego, owiec i kóz systemem zrównoważonym. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zbyt słabe finansowo organizacje i związki branżowe hodowców i producentów zwierząt gospodarskich – niedostateczne finansowanie postępu biologicznego. • Słabe przygotowanie do pracy i inwestowania w gospodarstwach rolnych. • Zmienne priorytety w produkcji zwierzęcej. • Niewystarczające środki finansowe przeznaczane na zwalczanie chorób z urzędu i postęp biologiczny. • Brak wojewódzkiej bazy do profesjonalnego handlu materiałem hodowlanym (prowadzenia aukcji i pokazów zwierząt hodowlanych). • Brak obowiązkowego systemu ubezpieczeń zwierząt gospodarskich z udziałem środków pomocowych • Niski poziom zdolności kredytowej gospodarstw rolnych

4. Infrastruktura techniczna w rolnictwie

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Wystarczające zasoby wód podziemnych i z rzek do pokrycia zapotrzebowania na wodę pitną i do celów gospodarczych. • Dobra sytuacja w zakresie uporządkowania gospodarki ściekowej w gminach • Dość dobrze zorganizowany system zbiórki i wywozu odpadów komunalnych. • Istniejący system energetyczny zapewnia prawidłowe zasilanie w energię elektryczną w gminach. • Duży potencjał regionu w zakresie produkcji energii z odnawialnych źródeł. • Istniejąca baza przedsiębiorstw z zakresu melioracji i urządzeń wodnych. • Wykorzystywanie małych retencji do rozwijania rybactwa śródlądowego. • Wzrost nakładów na inwestycje w nowe technologie o wysokim stopniu specjalizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające wyposażenie regionu w sieci drogowe i zły stan nawierzchni większości dróg. • Brak w większości kompleksowych rozwiązań związanych z sanitacją wsi. • Brak mogiłników na środki ochrony roślin. • Zbyt mała liczba miejscowości, do których doprowadzony jest gaz ziemny. • Znikome wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, zwłaszcza energii z biomasy. • Znaczna część użytków zielonych zmeliorowanych nie jest użytkowana. • Niedostateczne finansowanie działań związanych z konserwacją i odbudową urządzeń melioracji podstawowej i zbyt małe zainteresowanie właścicieli przeprowadzaniem konserwacji urządzeń melioracji szczegółowej. • Wyeksploatowany mało wydajny park maszynowy nie przystosowany do nowych technologii produkcji rolnej.

5. Obszary wiejskie

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Dobrze rozwinięte szkolnictwo • Duże zaludnienie terenów wiejskich. • Zaangażowanie społeczności wiejskiej w inicjatywy lokalne. • Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich • Duży potencjał rekreacyjny • Utrwalone więzi między ludnością wiejską a miejską 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające wyposażenie regionu w sieć jednostek obsługi rolnictwa. • Brak kapitału na uruchomienie inwestycji i inicjatyw społecznych • Niski status materialny rodzin wiejskich, • Bariera zatrudnienia na wsi - brak podmiotów gospodarczych dających zatrudnienie • Brak lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich

6. Wiejskie gospodarstwa domowe

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Duży przyrost wiejskich gospodarstw domowych • Spadek liczby gospodarstw domowych posiadających główne źródło utrzymania w rolnictwie. • Wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych • Spadek liczby gospodarstw domowych wielopokoleniowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost gospodarstw domowych posiadających niezarobkowe źródło dochodów. • Wzrost liczby gospodarstw domowych tworzonych przez jedną osobę i zmniejszenie się liczby gospodarstw wieloosobowych. • Brak kapitału na tworzenie gospodarstw agroturystycznych

V. WNIOSKI Z ANALIZY ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

1. Województwo śląskie charakteryzuje się znacznie zróżnicowanymi warunkami przyrodniczo-glebowymi od najkorzystniejszych w podregionie rybnicko – jastrzębskim do trudnych w podregionie częstochowskim.
2. Na terenie naszego województwa występuje największy udział gospodarstw małoobszarowych z dominującą produkcją na własne potrzeby. Na rynek produkuje tylko 21,1% (26,9 tys.) prowadzących działalność rolniczą.
3. Dominującą pozycję w strukturze zasiewów zajmują zboża. Rośliny przemysłowe stanowią zaledwie 5 % powierzchni zasiewów. Udział roślin przemysłowych w perspektywie będzie wzrastał, kosztem uprawy zbóż.
4. Województwo śląskie charakteryzuje się niską i zróżnicowaną w podregionach oraz grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Wyróżnia się natomiast bardzo wysoką osadą drobiu w chowie fermowym.
5. Rolnictwo w wielu gminach wiejskich nadal stanowi ważne źródło dochodu ludności. Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej może nastąpić szybciej tylko przy większym zaangażowaniu podmiotów gospodarczych niezwiązanych z rolnictwem z pomocą szkolnictwa i funduszy strukturalnych.
6. Przyrost gospodarstw domowych na wsi w naszym województwie był jednym z największych w kraju. Istotną i coraz większą rolę w źródłach dochodów gospodarstw wiejskich zaczynają odgrywać przychody z różnych form wypoczynku i turystyki wiejskiej w tym agroturystyki.
7. Przebudowa naszego rolnictwa to między innymi modernizacja infrastruktury technicznej. Systematycznie wzrastać będzie ilość silosokombajnów, maszyn specjalistycznych takich jak, kombajny buraczane, kombajny do zbioru warzyw oraz owoców jagodowych. Poza gospodarstwami specjalistycznymi duży wzrost zapotrzebowania na maszyny samojezdne wykazują związki i grupy plantatorów oraz samodzielne przedsiębiorstwa usługowe, w tym organizowane przez mleczarnie, cukrownie, przetwórnictwo owocowo-warzywne i inne.
8. Technologia produkcji zwierzęcej wymaga coraz większej skali produkcji. Nastąpi dalsze zwiększanie skali produkcji w gospodarstwach z bydłem i trzodą chlewną, które zmuszone zostaną do inwestycji związanych z ochroną środowiska i dobrostanem zwierząt. Podobny trend zostanie zachowany w produkcji drobiarskiej.
9. Województwo śląskie należy do regionów o największej emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych w Polsce. Na terenach najbardziej skażonych należy promować proces zakładania upraw roślin przemysłowych a także energetycznych. Kluczową rolę we wprowadzaniu technologii przyjaznych dla środowiska pełni system

państwowego doradztwa rolniczego, który upowszechnia i wdraża zasady ujęte w "Kodeksie dobrej praktyki rolniczej".

10. Gospodarstwa o wielkości ekonomicznej nie przekraczającej 4 ESU mogą korzystać ze wsparcia działań WPR (dopłaty bezpośrednie) lub z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Natomiast gospodarstwa żywotne ekonomicznie mogą korzystać z WPR (dopłaty bezpośrednie) oraz z Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO). Niewielki procent rolników ma szansę szybszego rozwoju swojego gospodarstwa poprzez wsparcie przedsięwzięć inwestycyjnych środkami pomocowymi krajowymi i UE. Znaczna część pozostałych gospodarstw będzie pełnić rolę konserwatora przyrody, prowadząc niejednokrotnie gospodarstwa rekreacyjno – agroturystyczne i nie będzie w stanie inwestować i wygospodarować dochodów na poziomie gwarantującym żywotność ekonomiczną.
11. Najwyższą żywotność ekonomiczną w naszym województwie wykazują gospodarstwa sklasyfikowane do typów rolniczych: uprawy ogrodnicze oraz chów zwierząt żywionych paszami treściwymi.

VII. PODSUMOWANIE

Rolnictwo i obszary wiejskie w województwie Śląskim są ważnym elementem gospodarki regionu. Województwo charakteryzuje się trudnymi warunkami gospodarowania z wyjątkiem podregionu rybnicko – jastrzębskiego. Mimo bardzo dużego udziału gospodarstw małoobszarowych z dominującą produkcją na własne potrzeby, jedna piąta gospodarstw produkuje na rynek stosując najnowsze technologie. W strukturze upraw dominuje nadal zboże, które pod wpływem nowej polityki UE będzie stopniowo ustępować na rzecz roślin przemysłowych wykorzystywanych głównie w celach energetycznych. W produkcji zwierzęcej rozwijają się gospodarstwa o dużej skali produkcji, w tym fermowe. Następuje zmiana źródeł dochodów w domowych gospodarstwach wiejskich. Zmniejsza się udział dochodów z rolnictwa na rzecz źródeł pozarolniczych w tym z agroturystyki. Przebudowa naszego rolnictwa to również modernizacja infrastruktury technicznej. Systematycznie wzrasta ilość maszyn specjalistycznych do produkcji roślinnej oraz wzrasta liczba gospodarstw stosujących nowe technologie w produkcji zwierzęcej (obory wolnostanowiskowe z halami udojowymi i schładzalnikami na mleko).

Gospodarstwa korzystają ze wsparcia działań Wspólnej Polityki Rolnej WPR (dopłaty bezpośrednie), z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz z Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO). Tylko niewielki procent rolników ma szansę szybszego rozwoju swojego gospodarstwa poprzez wsparcie

przedsięwzięć inwestycyjnych środkami pomocowymi krajowymi i UE. Znaczna część pozostałych gospodarstw będzie pełnić rolę konserwatora przyrody i nie będzie w stanie inwestować oraz wygospodarować dochodów na poziomie gwarantującym żywotność ekonomiczną. Muszą uzupełniać swoje dochody z dodatkowych źródeł, w tym prowadząc niejednokrotnie gospodarstwa rekreacyjno – agroturystyczne. Najwyższą żywotność ekonomiczną w naszym województwie wykazują gospodarstwa sklasyfikowane do typów rolniczych: uprawy ogrodnicze oraz chów zwierząt żywionych paszami treściwymi. Te kierunki produkcji rolniczej mają szansę rozwoju niezależnie od wielkości pomocy z zewnątrz. Wymagają jednak ciągłego inwestowania.

W naszym województwie będą preferowane technologie, które zapewniają bezpieczną żywność i ochronę środowiska. Kluczową rolę we wprowadzaniu tych technologii przyjaznych dla środowiska pełni system państwowego doradztwa rolniczego, upowszechniając i wdrażając zasady ujęte w "Kodeksie dobrej praktyki rolniczej".

VIII. ZAŁĄCZNIKI

CHARAKTERYSTYKA ROLNICTWA W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Warunki przyrodniczo-glebowe dla produkcji rolniczej

Warunki przyrodniczo-glebowe w woj. śląskim są znacznie zróżnicowane. Biorąc pod uwagę wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, na który składa się między innymi: gleba, klimat i opady, wyróżnia się obszary o zdecydowanie odmiennych warunkach do produkcji rolniczej.

Najkorzystniejsze warunki dla produkcji roślinnej występują na terenie pow. raciborskiego – dobre gleby, długi okres wegetacji, możliwość uprawy wymagających gatunków roślin - średni wskaźnik dla tego obszaru wynosi 93,2.

Bardzo dobre warunki do produkcji (wskaźnik – 70,1 – 80) mają gospodarstwa położone na terenie powiatów: Wodzisław, Bielsko i Pszczyna z wyłączeniem części pow. pszczyńskiego, gdzie występują słabe i kwaśne gleby oraz części pow. bielskiego, gdzie są tereny górskie.

Przebiegającymi warunkami (wskaźnik 60,1 – 70) charakteryzują się powiaty: gliwicki, tyski, tarnogórski, mikołowski, lubliniecki, rybnicki, cieszyński. Za wyjątkiem pow. cieszyńskiego- jest tu przewaga gleb lekkich, zły rozkład opadów w czasie wegetacji. Zdecydowanie trudnymi warunkami dla produkcji rolniczej charakteryzują się powiaty: będziński, zawierciański, myszkowski, częstochowski, kłobucki. Średni wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla tego obszaru wynosi 50- 60 pkt. Przeważają tu gleby lekkie o niskich klasach bonitacyjnych, często kwaśne i bardzo kwaśne. W ostatnich latach nasila się niedobór wody, co bardzo ogranicza produkcję roślinną.

Użytkowanie ziemi¹

Użytki rolne stanowią 43,1% ogólnej powierzchni województwa śląskiego
Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2002 wskazują na znaczne zmiany w użytkowaniu gruntów, zarówno według kierunków użytkowania, jak i według użytkowników.

Zmniejszyła się powierzchnia gruntów należących do gospodarstw rolnych, natomiast wzrosła powierzchnia gruntów różnych należących do jednostek nie stanowiących gospodarstw rolnych. Użytki rolne znajdujące się w tych jednostkach jako nie użytkowane rolniczo, w rozliczeniu gruntów ujęte są w pozycji „pozostałe grunty”.

¹ Źródło –publikacje WUS Katowice

Powierzchnia gruntów oraz struktura ich użytkowania

według użytkowników w 2002 r.

Wyszczególnienie	Powierzchnia ogółem	Użytki rolne					Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty
		razem	grunty orne	sady	łąki	pastwiska		
W HEKTARACH								
OGÓŁEM	1259085	543766	418356	5475	96983	22951	401110	314209 ^a
Gospodarstwa rolne ^b :	635033	543766	418356	5475	96983	22951	45409	45857
sektora prywatnego.....	607054	520983	403069	5437	91208	21268	44504	41567
w tym gospodarstwa indywidualne	569557	490203	376310	5373	88793	19728	40831	38523
sektora publicznego.....	27979	22783	15287	38	5775	1683	906	4290
Grunty różne nie stanowiące gospodarstw rolnych sektora prywatnego i publicznego	624052	-	-	-	-	-	355701	268351 ^a
W ODSETKACH								
OGÓŁEM.....	100,0	43,2	33,2	0,4	7,7	1,8	31,9	25,0 ^a
Gospodarstwa rolne ^b :	100,0	85,6	65,9	0,9	15,3	3,6	7,2	7,2
sektora prywatnego.....	100,0	85,8	66,4	0,9	15,0	3,5	7,3	6,8
w tym gospodarstwa indywidualne	100,0	86,1	66,1	0,9	15,6	3,5	7,2	6,8
sektora publicznego.....	100,0	81,4	54,6	0,1	20,6	6,0	3,2	15,3
Grunty różne nie stanowiące gospodarstw rolnych sektora prywatnego i publicznego	100,0	-	-	-	-	-	57,0	43,0 ^a

Powierzchnia gruntów oraz struktura ich użytkowania

według użytkowników w 2002 r. ²

Wyszczególnienie	Powierzchnia ogółem	Użytki rolne					Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty
		razem	grunty orne	sady	łąki	pastwiska		
W % OGÓŁEM								
OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0 ^a
Gospodarstwa rolne ^b :	50,4	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	11,3	14,6
sektora prywatnego.....	48,2	95,8	96,3	99,3	94,0	92,7	11,1	13,2
w tym gospodarstwa indywidualne	45,2	90,1	90,0	98,1	91,6	86,0	10,2	12,3
sektora publicznego.....	2,2	4,2	3,7	0,7	6,0	7,3	0,2	1,4
Grunty różne nie stanowiące gospodarstw rolnych sektora prywatnego i publicznego.....	49,6	-	-	-	-	-	88,7	85,4 ^a

a W pozycji „pozostałe grunty” zawarto również 97,4 tys. ha użytków rolnych nie użytkowanych rolniczo (tereny budowlane, rekreacyjne itp.). **b** Według siedziby użytkownika gospodarstwa rolnego.

Powierzchnia ogólna gospodarstw rolnych w 2002 r. wyniosła 635,0 tys. ha i w porównaniu z danymi z 1996 r. była mniejsza o 54,2 tys. ha tj. 7,9%. Areal użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w 2002 r. wyniósł 543,8 tys. ha i w porównaniu z 1996 r. był mniejszy o 25,9 tys. ha, tj. o 4,5%. Powierzchnia gruntów ornych w gospodarstwach rolnych wyniosła 418,4 tys. ha i w porównaniu do poprzedniego spisu rolnego była mniejsza o 6,3 tys. ha, tj. o 1,5%. Powierzchnia zasiewów w gospodarstwach rolnych wyniosła 274,8 tys. ha i w porównaniu z 1996 r. była mniejsza o 83,5 tys. ha, tj. o 23,3%. Powierzchnia sadów w gospodarstwach rolnych wyniosła 5,5 tys. ha i w porównaniu do 1996 r. była mniejsza o 4,2 tys. ha tj. o 43,5%. Powierzchnia łąk trwałych w gospodarstwach rolnych wyniosła 97,0 tys. ha i w porównaniu do PSR 1996 była mniejsza o 7,4 tys.

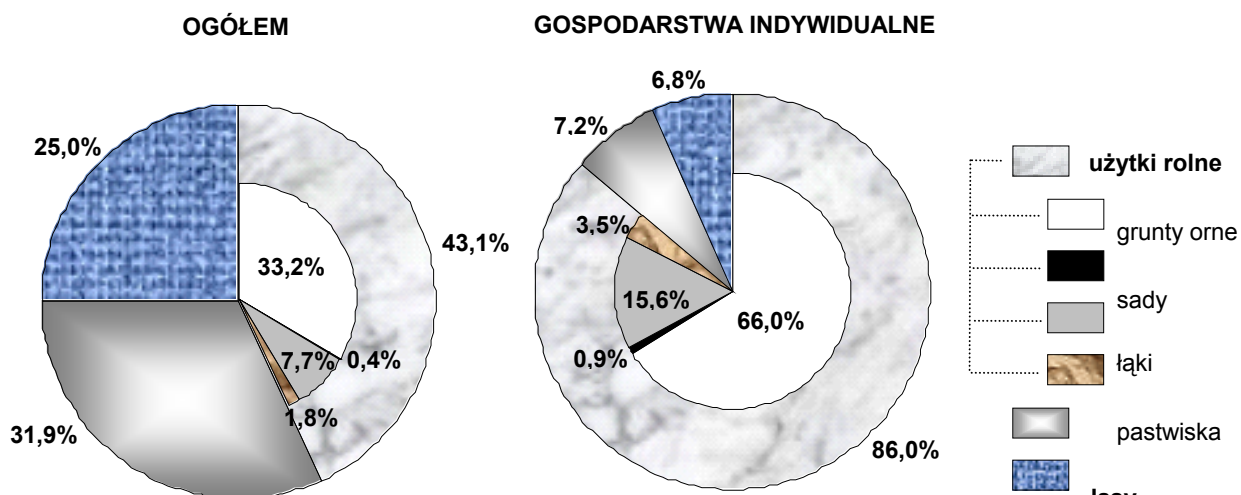
² źródło- publikacje WUS Katowice

ha, tj. 7,0%. Areal pastwisk trwałych w gospodarstwach rolnych wyniósł 23,0 tys. ha, tj. o 8,1 tys. ha (o 26%) mniej niż w 1996 r.

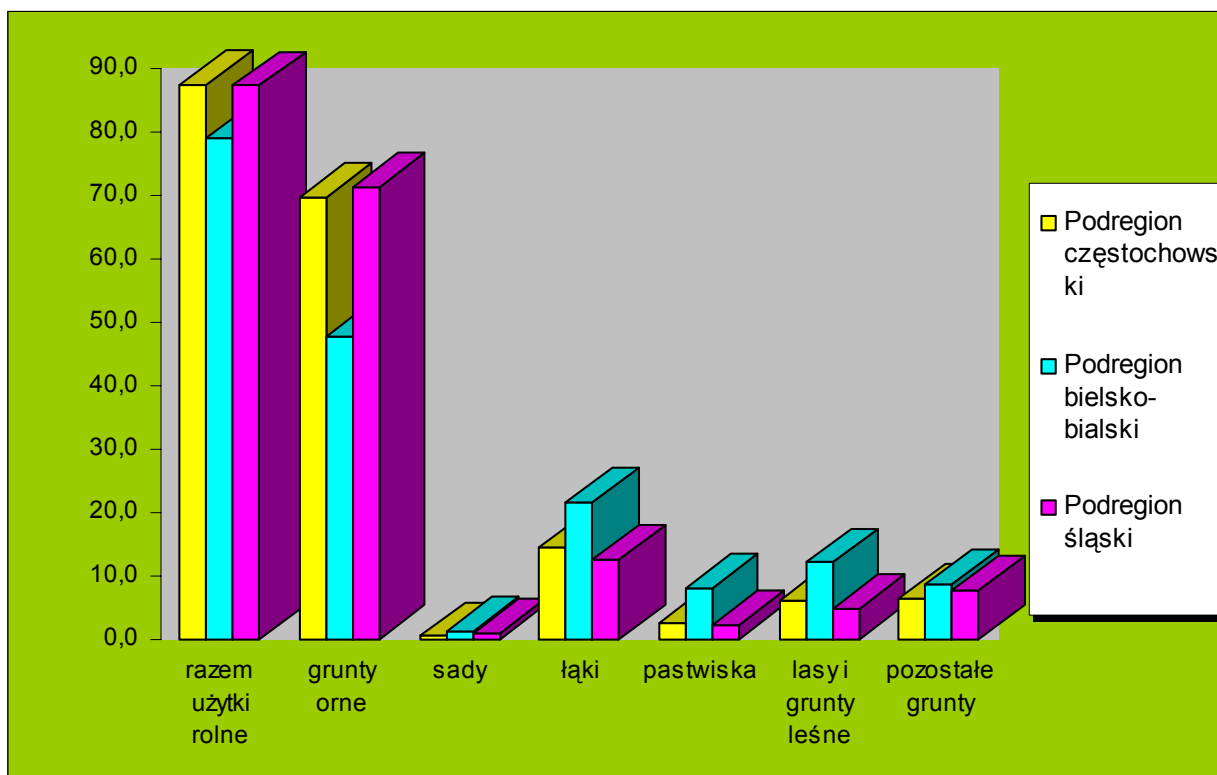
Powierzchnia gruntów różnych nie stanowiących gospodarstw rolnych w 2002 r. wyniosła 624,1 tys. ha (w porównaniu z danymi z PSR 1996 r. zwiększyła się o 78,1 tys. ha, tj. o 14,3%).

Analizując strukturę użytkowania gruntów w 2002 r. należy zauważyć, że użytki rolne w gospodarstwach indywidualnych stanowią 90,1% użytków rolnych w województwie.

Struktura użytkowania gruntów w 2002 r. ³

Użytkowanie gruntów wg podregionów w %

Struktura zasiewów⁴

Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2002 r. wykazały, że w ciągu ostatnich 6 lat tj. od pełnego spisu rolnego przeprowadzonego w 1996 r. znacznie zmniejszyła się ogólna powierzchnia i struktura zasiewów. W 2002 r. ogólna powierzchnia zasiewów w województwie wynosiła 274,8 tys. ha i w porównaniu do 1996 r. zmniejszyła się o 83,5 tys. ha, tj. o 23,3%.

Powierzchnia i struktura zasiewów według użytkowników

³ -źródło – publikacje WUS Katowice

⁴ źródło- publikacje WUS Katowice

Wyszczególnienie	1996	2002			
	ogółem	sektor prywatny			sektor publiczny
		razem	w tym gospodarstwa indywidualne		
W HEKTARACH					
OGÓŁEM.....	358367	274832	271201	246880	3632
Zboża ogółem ^a	237186	213442	211350	193420	2092
w tym zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi ..	233789	200049	198078	183425	1971
Strączkowe jadalne na ziarno ..	602	196	177	131	19
Ziemniaki	48829	26726	26723	26706	3
Przemysłowe	16135	13845	13290	8592	553
Pastewne ^b	39415	14863	13998	12765	864
Pozostałe.....	16200	5763	5663	5266	98
W % OGÓŁEM					
OGÓŁEM.....	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Zboża ogółem ^a	66,2	77,7	77,9	78,3	57,6
w tym zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi ..	65,2	72,8	73,0	74,3	54,3
Strączkowe jadalne na ziarno ..	0,2	0,1	0,1	0,0	0,5
Ziemniaki	13,6	9,7	9,8	10,8	0,1
Przemysłowe	4,5	5,0	4,9	3,5	15,6
Pastewne ^b	11,0	5,4	5,2	5,2	23,8
Pozostałe.....	4,5	2,1	2,1	2,1	2,7

a Zboża ogółem łącznie z kukurydzą na ziarno. b łącznie z mieszankami zbożowo-strączkowymi.

Spadek powierzchni zasiewów w 2002 r. w woj. śląskim na tle kraju w porównaniu do 1996 r. przedstawiał się następująco:

- zboża ogółem łącznie z kukurydzą na ziarno zmalały o 10,0% (kraj o 4,9%),
- ziemniaki o 45,3% (kraj o 40,1%),
- grupa roślin przemysłowych o 14,2% (kraj – na poziomie 1996 r.),
- rośliny pastewne łącznie z kukurydzą na zielonkę o 62,3% (kraj o 44,7).

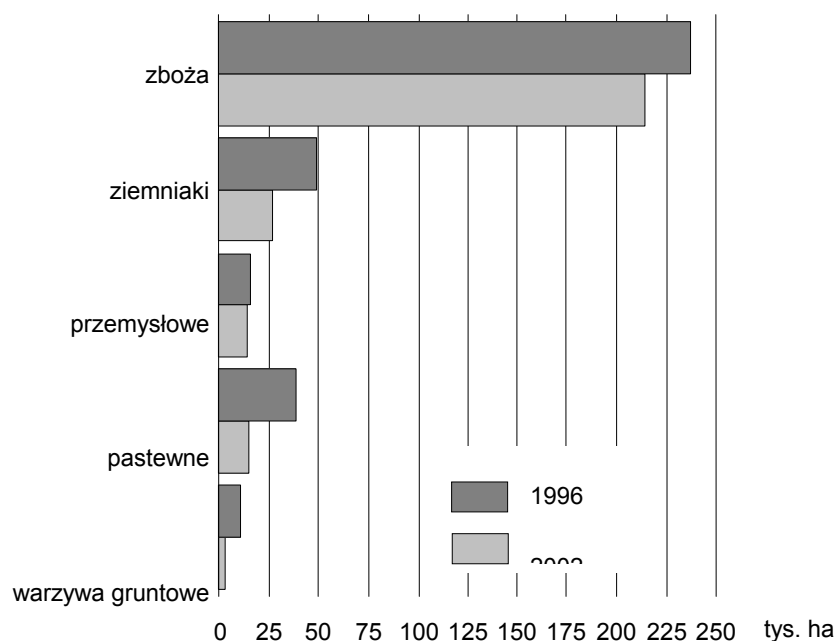
W porównaniu do pełnego spisu rolnego 1996 r. udział upraw ogólnej powierzchni zasiewów wyniósł dla:

- zbóż (z kukurydzą na ziarno) – 77,7% i wzrósł o 11,5 %,
- ziemniaków – 9,7% i zmalał o 3,9 %,
- roślin pastewnych (z kukurydzą na zielonkę) – 5,4% i zmniejszył się o 5,6 %,
- upraw pozostałych – 2,1%, mniej o 2,4 %.

Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego wykazały istotne zmiany w strukturze zasiewów poszczególnych grup upraw, jak również zmiany udziału poszczególnych roślin w ramach grup upraw.

Wzrosła powierzchnia uprawy zbóż przeznaczonych do sporządzania mieszanek paszowych dla zwierząt gospodarskich, a mianowicie kukurydzy na ziarno oraz mieszanek zbożowych.

Powierzchnia zasiewów według grup ziemiopłodów⁵

W porównaniu z rokiem 1996 można zauważyć, że:

- znacznie zmniejszył się areal uprawy żyta o prawie 24,8 tys. ha tj. o 41,6%,

⁵ źródło – publikacje WUS Katowice

- powierzchnia uprawy buraków cukrowych wynosząca 2,9 tys. ha w 2002 r. zmniejszyła się o prawie 1,8 tys. ha tj. o 37,8%,
- powierzchnia uprawy warzyw gruntowych zmniejszyła się o 8,2 tys. ha tj. o 73,1%,
- powierzchnia plantacji truskawek zmniejszyła się o prawie 1,3 tys. ha tj. o 71,1%,
- przy spadku pogłowia zwierząt gospodarskich nastąpiło dalsze zmniejszenie areалу upraw pastewnych o 24,6 tys. ha tj. o 62,3%.

W 2002 r. ogólna liczba gospodarstw zajmujących się uprawą ziemiopłodów rolnych w województwie wynosiła 112,6 tys., tj. 44,5% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Natomiast liczba gospodarstw rolnych zajmujących się uprawą poszczególnych ziemiopłodów w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych wynosiła:

- pszenicy ozimej – 50,1 tys. gospodarstw, tj. 19,8%,
- pszenicy jarej – 32,1 tys., tj. 12,7%,
- żyta – 38,9 tys. gospodarstw, tj. 15,4%,
- jęczmienia ozimego – 14,2 tys., tj. 5,6%,
- jęczmienia jarego – 36,4 tys., tj. 14,4%,
- owsa – 37,7 tys. gospodarstw, tj. 14,9%,
- pszenżyta jarego – 13 tys. gospodarstw, tj. 5,1%,
- mieszanki zbożowe ozime – 10,1 tys. gospodarstw, tj. 4,0%,
- mieszanki zbożowe jare – 34,4 tys., tj. 13,6%,
- kukurydzy na ziarno – 8,8 tys., tj. 3,5%,
- ziemniaków – 78,9 tys., tj. 31,2%,
- buraków cukrowych – 1,4 tys. gospodarstw, tj. 0,6%,
- rzepak i rzepik ozimy – 1,2 tys., tj. 0,5%,
- rzepak i rzepik jary blisko 0,3 tys., tj. 0,1%,
- warzyw gruntowych – 23,1 tys. gospodarstw, tj. 9,1%,
- truskawek – 4,8 tys., tj. 1,9%.

Znacząco wzrosła powierzchnia odłogów i ugorów w gospodarstwach rolnych – z 66,3 tys. ha w 1996 r. do 143,5 tys. ha w 2002 r.

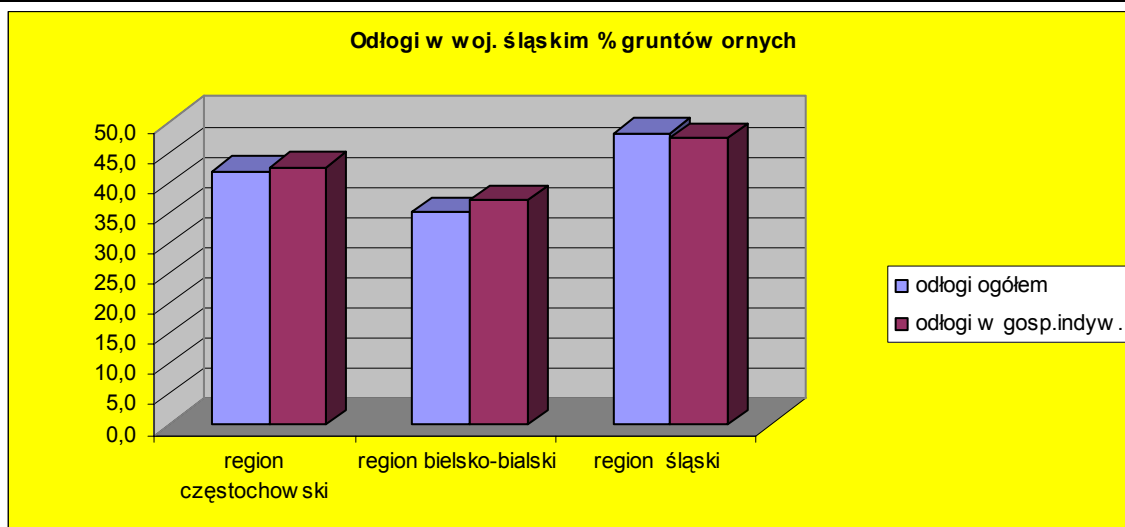
Powierzchnia odłogów i ugorów w gospodarstwach rolnych sektora prywatnego w 2002 r. wynosiła 131,9 tys. ha, z czego odłogi zajmowały 109 tys. ha (wystąpiły w 110 tys. gospodarstw rolnych sektora prywatnego), zaś ugory ok. 23 tys. ha (wystąpiły w 27 tys. tych gospodarstw), natomiast powierzchnia odłogów i ugorów w gospodarstwach rolnych sektora publicznego wyniosła 11,7 tys. ha, z czego odłogi zajmowały 11,3 tys. ha.

Powierzchnia odłogów i ugorów na gruntach ornych wg podregionów w 2002 r.⁶

REGIONY	Ogółem	W tym gospodarstwa indywidualne	Ogółem	W tym gospodarstwa indywidualne
	w hektarach		w % gruntów ornych	
OGÓŁEM	143524	129430	34,3	34,4

⁶ źródło- publikacje WUS Katowice

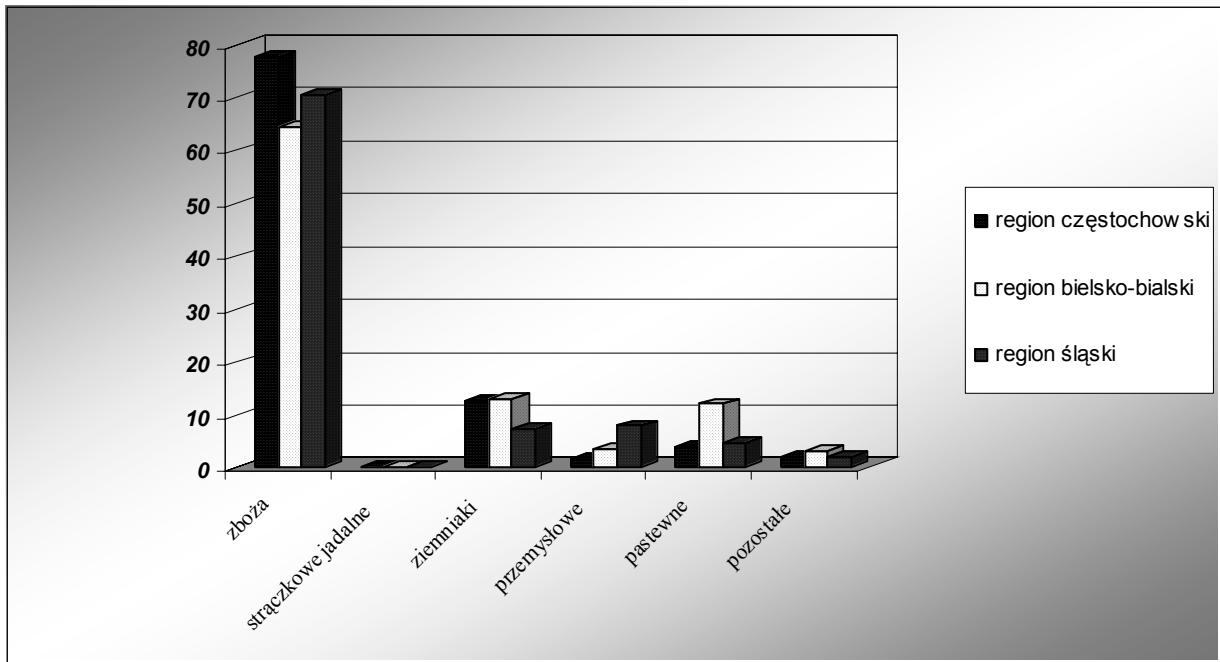
region częstochowski	55901	54655	41,9	42,6
region bielsko-bialski	18311	18025	35,2	37,2
region śląski	58609	56751	48,3	47,5

Struktura zasiewów wg regionów w 2002 r w % ⁷

	zboż a	strączkowe jadalne	ziemniak i	przemysłow e	pastewn e	pozostał e
region częstochowski	77,7	0,1	12,5	1,6	3,8	1,9
region bielsko- bialski	64,5	0,1	12,9	3,5	12	3,1
region śląski	70,5	0,1	7,2	7,9	4,6	2

⁷ źródło – publikacje WUS Katowice

Zwierzęta gospodarskie

Pogłowie poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich w województwie śląskim wg. Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 r. wynosiło:

- bydła – 149,3 tys.szt. w tym krów – 71,1 tys. szt.
- trzoda chlewna – 426,5 tys. szt, w tym loch – 40,8 tys. szt.
- owiec – 22,5 tys. szt.
- koni – 9,2 tys. szt.
- kóz – 19,4 tys. szt.
- królików (samic reprodukcyjnych) – 66,5 tys. szt.
- pozostałych futerkowych (samic reprodukcyjnych) – 7,8 tys. szt.
- drobiu ogółem – 15225,8 tys. szt.
- 23,5 tys. pni pszczelich

W porównaniu z informacjami uzyskanymi ze spisu w 1996 r. spadła populacja następujących gatunków zwierząt gospodarskich: bydła o 36,8 %, w tym krów o 34,5 %; owiec - o 49,9 %, koni - o 41,5 % oraz samic króliczych - o 20,2%. Wzrost liczebności pogłowia w ciągu minionych 6 lat dotyczył: trzody chlewnej - o 1,3 %, w tym loch na chów - o 10,1 %; kóz - o 7,8%; samic pozostałych zwierząt futerkowych - o 77,3%; pogłowia drobiu ogółem - o 23,6% oraz liczby pni pszczelich - o 16,8%.

Analizie podlegały zwierzęta gospodarskie (bydło, trzoda chlewna, owce, drób, konie, kozy, króliki – samice, zwierzęta futerkowe – samice oraz pnie pszczele) znajdujące się w gospodarstwie rolnym, stanowiące własność użytkownika gospodarstwa indywidualnego lub członków jego gospodarstwa domowego, jak również zwierzęta przetrzymywane czasowo lub stale w gospodarstwie, tj. przyjęte na wychów, opas itp., niezależnie od tego, czy przyjęto je z gospodarstw indywidualnych, czy od gospodarstw państwowych, spółdzielczych i innych.

Za **krowy dojone (mleczne)** uważa się krowy, które ze względu na rasę lub odmianę lub szczególne właściwości utrzymywane są w gospodarstwie rolnym wyłącznie lub głównie do produkcji mleka przeznaczonego do konsumpcji lub przetworzenia na produkty mleczne. Zalicza się tu również krowy mleczne wybrakowane już z chowu, które pozostają jeszcze w gospodarstwie na tzw. dopasie, po czym skierowane zostaną do uboju.

**ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE NA 100 HA UŻYTKÓW ROLNYCH
WEDŁUG
PODREGIONÓW I POWIATÓW W 2002 R.**

PODREGIONY POWIATY	Bydło		Trzoda chlewna		Owce	Konie	Drób kurzy
	ogółem	w tym krowy	ogółem	w tym lochy			
	w sztukach						
W TYM GOSPODARSTWA INDYWIDUALNE							
OGÓŁEM	28,8	13,8	78,7	7,3	4,5	1,8	2673,8
Region							
częstochoowski	27,7	13,6	74,0	7,2	1,9	1,4	1097,6
powiaty:							
Częstochoowski	27,6	16,6	24,6	2,4	2,9	1,8	1063,8
Kłobucki	20,9	10,3	133,9	14,1	2,8	1,4	705,6
Myszkowski	29,4	14,4	28,6	3,6	2,0	1,2	2327,3
m. Częstochowa	4,5	1,9	12,0	0,7	1,8	1,0	1381,6
Zawierciański	48,2	24,0	63,5	5,9	0,9	1,4	466,2
Lubliniecki	35,7	14,7	181,5	16,3	1,0	1,5	641,0
Region bielsko- bialski	31,9	15,9	84,8	7,9	10,9	2,4	3451,0
powiaty:							
Bielski	34,2	16,6	98,0	9,6	11,3	1,5	1638,6
Cieszyński	44,0	23,3	67,5	6,1	22,1	2,4	2625,8
Żywiecki	36,7	19,0	11,7	0,6	8,0	4,7	396,5
m. Bielsko-Biała	13,3	6,6	25,2	1,4	3,9	1,5	7995,4
Pszczynski	31,3	13,8	221,6	22,0	9,2	1,8	4598,9
Region śląski	15,9	7,9	42,4	4,0	5,5	1,2	1725,5

powiaty:							
Będziński	25,8	7,2	34,6	1,9	1,0	0,8	2685,0
Bieruńsko-lędziński	30,5	10,7	93,5	6,6	1,3	2,0	1369,6
Gliwicki	28,5	12,3	126,3	12,0	1,7	1,2	1201,2
Raciborski	39,5	16,8	115,9	11,0	1,4	2,1	5481,1
Rybnicki	16,6	5,6	59,3	4,1	9,9	2,1	7689,0
Wodzisławski	13,2	5,1	72,9	6,0	7,7	2,1	7317,4
Mikołowski	39,9	16,3	119,0	10,9	3,1	1,7	11325,9
Tarnogórski	18,9	6,9	97,0	8,6	1,4	1,4	7797,9

Według wyników PSR 2002 udział gospodarstw indywidualnych w rolnictwie ogółem w odniesieniu do stada bydła kształtował się na poziomie 94,4 % wobec 93,4 według danych ze spisu pełnego w 1996 r. dla trzody chlewnej 90,4 % wobec 84,3% w 1996 r. a dla owiec 98,0 % wobec 95,9 % w 1996 r.. odnotowany w chowie zwierząt wzrost udziału gospodarstw indywidualnych w rolnictwie ogółem w okresie od poprzedniego spisu pełnego świadczy o trwających ciągle zmianach własnościowych w gospodarstwach rolnych, umacnianiu się własności prywatnej i postępującej marginalizacji sektora publicznego.

W stadzie trzody chlewnej w porównaniu ze spisem w 1996 r. odnotowano spadek grupy prosiąt , warchlaków , natomiast wzrósł udział loch na chów i tuczników.

W województwie śląskim średnia obsada bydła na 100 ha użytków rolnych (bez gruntów nie stanowiących gospodarstw rolnych) w 2002 wynosiła 27,5 szt. i była mniejsza o 13,9 szt. od notowanej w 1996 r.

Wyniki ze PSR 2002 w województwie śląskim wskazują, że na 1 spisane gospodarstwo rolne przypadają:

- bydła – 0,6 szt.
- trzody chlewnej – 1,7 szt.
- owiec – 0,1 szt.
- drobiu ogółem – 60,2 szt.

W spisanych gospodarstwach w ujęciu grup obszarowych użytków rolnych, średnia obsada zwierząt w sztukach na 1 gospodarstwo w 2002 r. wynosiła:

Od 1-5 ha	5-10 ha	10 ha i więcej
❖ bydło – 0,5	❖ bydło – 2,7	❖ bydło – 10,0
❖ trzoda chlewna – 0,7	❖ trzoda chlewna – 6,9	❖ trzoda chlewna – 40,7
❖ owce – 0,1	❖ owce – 0,2	❖ owce – 0,8
❖ drób ogółem – 61,5	❖ drób ogółem – 153,3	❖ drób ogółem – 559,1

Szanse

- wzrost opłacalności produkcji mleka i wołowiny (dzięki wprowadzeniu kwot mlecznych i dopłat do produkcji),
- uzyskanie dostępu do środków finansowych na inwestycje i modernizację,
- poprawa jakości produktów zwierzęcych (wprowadzenie standardów jakościowych),
- tworzenie gospodarstw specjalistycznych i zmniejszenie konkurencyjności z gospodarstwami UE.

Zagrożenia

- brak właściwie zorganizowanego państwowego systemu nadzoru paszowego (brak odpowiedniego potencjału laboratoryjnego wyposażonego w specjalistyczną aparaturę),
- brak dobrze uformowanych organizacji branżowych producentów gotowych przejąć zarządzanie hodowlą i produkcją zwierzęcą (będących również poważnym partnerem w stosunku do przemysłu przetwórczego),
- słabo rozwinięte grupy producentów rolnych i marketingowe,
- słabo zorganizowany obrót materiałem hodowlanym,
- bardzo krótki czas na: odbudowę zdolności produkcyjnych, osiągnięcie standardów jakościowych i sanitarnych Unii Europejskiej, dostosowanie rynku rolnego do nowych regulacji obowiązujących,
- brak doświadczenia w pozyskiwaniu środków pomocowych
- trudny do realizacji program rozwoju bydła mięsnego.

STRUKTURA GOSPODARSTW W WOJ. ŚLĄSKIM

1. Struktura gospodarstw.

Podstawą ustroju rolnego w państwie polskim są gospodarstwa rodzinne, będące miejscem pracy i głównym źródłem utrzymania ich właścicieli. Rolnictwo w Polsce jak również w województwie Śląskim charakteryzuje ciągły proces przemian własnościowych, strukturalnych i ekonomicznych. Duża liczba gospodarstw zróżnicowanych pod względem wielkości, kierunku i poziomu produkcji powoduje złożoność i zmienność sytuacji ekonomicznej rolnictwa. Na tę złożoność i zmienność zasadniczy wpływ ma trudna sytuacja ekonomiczna ogółu ludności, ograniczony popyt na artykuły rolno-spożywcze i niskie ceny artykułów rolnych zarówno skupu, jak i targowiskowe. Te elementy ekonomiczne decydują o strukturze i liczbie

gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, o stopniu wykorzystania i sposobach użytkowania gruntów, o kierunkach produkcji rolniczej, a także o prowadzeniu działalności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych. Liczba gospodarstw będzie związana z ich polaryzacją dochodową, motywacją do pełnego wykorzystania własnych zasobów kapitału, ziemi, pracy i wiedzy. Produkcja prowadzona w gospodarstwach rolnych jest powiązana z całą gospodarką żywnościową i narodową poprzez społeczną i techniczną infrastrukturę wsi oddziałującą na bytowe, socjalne, kulturowe i inne warunki życia rodzin rolniczych. Przemiany w rolnictwie, przebudowa i modernizacja gospodarstw oraz przemiany w strukturze agrarnej są ściśle związane z ogólnym rozwojem obszarów wiejskich i gospodarki narodowej.

Województwo śląskie obejmuje tereny południowe kraju charakteryzujące się największym rozdrobnieniem agrarnym. Jest to obszar o największym udziale gospodarstw małoobszarowych i dużym wpływem tradycji społeczno-kulturowych na kształtowanie struktur rolniczych.

Charakterystyka struktury gospodarstw na terenie województwa śląskiego według Powszechnego Spisu Rolnego w 2002

r.

Lp.	WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Grupy obszarowe powierzchni użytków rolnych									
			do 1 ha	1 - 2	2 - 3	3 - 5	5 - 10	10 - 15	15 - 20	20 - 30	30 - 50	50 ha i więcej
I	Gospodarstwa rolne	253112	142168	50718	20982	18919	13917	3314	1222	911	499	462
II	Gospodarstwa z użytkami rolnymi	252061	141117	50718	20982	18919	13917	3314	1222	911	499	462
	w tym użytkujące grunty:											
1	własne	247454	138650	49747	20556	18539	13678	3272	1203	903	489	417
2	w poniżej 25%	1125	168	243	120	125	131	61	41	56	75	105
3	25 – 50	2506	398	419	207	294	363	207	155	202	149	112
4	50 – 75	3925	487	603	337	510	730	532	296	248	108	74
5	75 - 100	3252	194	413	230	418	993	536	221	144	68	35
6	w 100%	236646	137403	48069	19662	17192	11461	1936	490	253	89	91

7	wyłącznie dzierżawione	2625	1292	604	267	200	159	35	14	8	7	39
III	Gospodarstwa z użytkami rolnymi według											
	wskaźnika jakości użytków rolnych:											
1	poniżej 0,4	43802	17288	1178 7	5748	5069	3090	515	165	76	31	33
2	0,4 - 0,7	53163	20390	1475 4	6448	5773	4195	921	313	175	101	93
3	0,7 - 1,0	60981	30754	1435 8	5300	4878	3695	998	380	305	166	147
3	1,0 i więcej	94115	72685	9819	3486	3199	2937	880	364	355	201	189
IV	Gospodarstwa z użytkami rolnymi według											
	liczby działek:											
1	1	139448	10561 3	2056 0	6370	4268	2089	326	95	59	32	36
2	2 – 3	70351	29860	1897 8	8222	7380	4634	822	224	139	47	45
3	4 – 5	19970	3697	5095	2909	3568	3482	744	235	139	58	43
4	6 – 9	12354	1480	3176	1580	2055	2439	884	363	223	89	65
5	10 i więcej	9938	467	2909	1901	1648	1273	538	305	351	273	273

V	Gospodarstwa z użytkami rolnymi według											
	odległości siedziby od najdalej położonej działki:											
1	do 2 km	67535	24981	1902 6	8506	7879	5409	1066	346	203	69	50
2	2 – 5	172003	11284 1	2859 9	10928	9419	6976	1696	637	492	247	168
3	5 – 10	7184	1634	1661	898	1012	1034	392	170	153	126	104
4	10 km i więcej	5339	1661	1432	650	609	498	160	69	63	57	140
VI	Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą według kierunków rozdysponowania produkcji:											
1	produkujące wyłącznie na potrzeby własne	54281	33680	1231 5	4363	2906	896	66	15	12	6	22
2	produkujące głównie na potrzeby własne	52506	24120	1411 9	6318	5354	2409	130	28	12	7	9
3	produkujące głównie na rynek	26874	1427	2603	2672	5650	8767	2941	1114	851	455	394
VII	Gospodarstwa prowadzące działalność:											
1	pozarolniczą	34982	17506	7459	3331	3144	2253	575	215	178	123	198
VII	I Gospodarstwa według wartości produkcji rolniczej sprzedanej:											
1	3 - 5 tys. zł	6660	464	1268	1261	2031	1503	111	13	7		
2	5 – 15	11228	568	1087	1114	2925	4544	768	156	50	11	5

3	15 – 25	3673	134	153	208	407	1634	835	201	80	14	7
4	25 – 50	2802	98	24	60	212	795	893	397	246	62	15
5	50 – 100	1428	62	22	9	34	203	254	273	338	180	53
6	100 tys. zł i więcej	1086	101	50	22	41	88	80	74	130	187	313

Według wyników Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2002 r. w województwie śląskim było 253,1 tys. gospodarstw rolnych. Zdecydowaną większość tych gospodarstw (252,9 tys.) stanowiły gospodarstwa indywidualne.

W porównaniu z wynikami spisu przeprowadzonego w 1996 r. ogólna liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się o 18,4 tys., tj. o 6,8%. Największy spadek liczby gospodarstw rolnych wystąpił w grupie o powierzchni użytków rolnych do 1 ha. Gospodarstw tych w 2002 r. było 142,2 tys., tj. o 11,3% mniej w porównaniu do 1996 r. Wzrosła natomiast liczba gospodarstw dysponujących większą powierzchnią użytków rolnych. W grupie gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 20 do 50 ha liczba gospodarstw w porównaniu do 1996 r. wzrosła o 68,7%, a w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha – o 39,6%.

Gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych w 2002 r. było 110,9 tys. (w 1996 r. – 111,2 tys.). W tej grupie większość (81,7%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 1 do 5 ha (w 1996 r. odpowiednio – 80,5%).

Według wyników spisu z 2002 r. działalność rolniczą prowadziło 133,7 tys. gospodarstw, tj. 52,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. W grupie gospodarstw do 1 ha powierzchni użytków rolnych odsetek gospodarstw prowadzących działalność rolniczą wyniósł 41,7%, natomiast w grupie gospodarstw o powierzchni użytków rolnych powyżej 10 ha odsetek ten był znacznie wyższy i wyniósł 94,6%.

Wśród gospodarstw prowadzących działalność rolniczą najwięcej było gospodarstw produkujących wyłącznie i głównie na własne potrzeby. Gospodarstwa te łącznie stanowiły 79,9% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą. Pozostałe gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą (26,9 tys.) produkowały z przeznaczeniem głównie na rynek.

W 29,7% gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą osoba kierująca posiadała wykształcenie rolnicze. W tej grupie gospodarstw 2,1% stanowiły gospodarstwa, których osoba kierująca legitymowała się wykształceniem wyższym, 11,5% – średnim zawodowym, a 19,3% – zasadniczym zawodowym. Dla 70,3% gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, osoba kierująca nie posiadała wykształcenia rolniczego.

Wśród gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne 55,3% stanowiły gospodarstwa składające się z jednej działki. Gospodarstwa rolne składające się z 2–3 działek stanowiły 27,9% ogólnej liczby gospodarstw z użytkami rolnymi. Odległość pomiędzy najdalej położoną działką, a siedzibą gospodarstwa w przypadku 68,2% gospodarstw wynosiła 2 – 5 km, a dla 26,8% gospodarstw – do 2 km.

Wyniki Spisu Rolnego 2002 wskazały na znaczne zmiany zachodzące w użytkowaniu gruntów w porównaniu do danych zebranych w spisie w 1996 r. Zmniejszyła się powierzchnia gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych i tym samym wzrosła powierzchnia gruntów należących do jednostek nie stanowiących gospodarstw rolnych. Oznacza to, że zmalał udział powierzchni gruntów będących w dyspozycji rolnictwa na rzecz terenów budowlanych, rekreacyjnych czy też działalności pozarolniczej.

W 2002 r. w województwie śląskim ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych wyniosła 635,0 tys. ha i była niższa o 54,2 tys. ha (o 7,9%) w porównaniu do spisu przeprowadzonego w 1996 r. W 2002 r. użytki rolne zajmowały 85,6% powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych. Dla ogólnej liczby gospodarstw rolnych

253,1 tys. średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w 2002 r. wynosiła 2,51 ha, w gospodarstwach indywidualnych – 2,25 ha.

Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w 2002 r. wynosiła 543,8 tys. ha i zmniejszyła się w odniesieniu do spisu z 1996 r. o 25,9 tys. ha (o 4,5%). W 2002 r. gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne było 252,1 tys. (99,6% gospodarstw rolnych ogółem). Różnicę 0,4% stanowiły gospodarstwa właścicieli zwierząt gospodarskich nie posiadających użytków rolnych. Średnia powierzchnia użytków rolnych w 1 gospodarstwie w 2002 r. wyniosła 2,15 ha, a w gospodarstwach indywidualnych 1,94 ha.

Największą grupę wśród gospodarstw posiadających użytki rolne stanowiły gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych do 1 ha – 141,1 tys. (56,0%). Gospodarstwa te zajmowały powierzchnię 54,6 tys. ha, co stanowiło 10,0% powierzchni gospodarstw posiadających użytki rolne. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych 18,7% to gospodarstwa posiadające lasy i grunty leśne, które zajmowały w 2002 r. powierzchnię 45,4 tys. ha. Pozostałe grunty i nieużytki zajmowały 7,2% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych.

Największy udział powierzchni użytków rolnych przypadał na gospodarstwa duże o powierzchni 50 ha i więcej. Ta grupa obszarowa zajmowała 18,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych.

Prognozowanie zmian w strukturze gospodarstw na terenie woj. Śląskiego w perspektywie kilkunastu lat jest znacznie utrudnione, ponieważ w wyniku transformacji ustrojowej nastąpiła zmiana czynników rządzących rozwojem rolnictwa. Obecnie punktem wyjścia do prognozowania nie jest ustalenie wielkości produkcji lecz ustalenie możliwości zbytu produktów rolnych obejmując rynek krajowy i eksport. Nie są także dostatecznie znane główne kierunki zmian polityki gospodarczej Unii Europejskiej po 2013 roku. Oznacza to ograniczenie wiedzy o zewnętrznych warunkach rozwoju rolnictwa.

Kierunki i dynamika przemian w strukturze agrarnej są związane z oddziaływaniem różnych czynników o charakterze ekonomicznym, społecznym, demograficznym, które są kształtowane przez instrumenty polityki państwa. Jednym z ważniejszych czynników wpływających na przemiany w strukturze agrarnej będzie odchodzenie ludności z rolnictwa. Jednak zmiany struktury będą zachodziły wolniej ze względu na niechęć do wyzbywania się ziemi nawet przy wysokich dochodach z działalności pozarolniczych lub zarobkowych. Przy założeniu, że gospodarstwo to jednostka o obszarze od 1 ha wzwyż, przewiduje się utrzymanie trendów i kierunków zmian występujących w stosunku do roku 1996. Zmniejszy się ogólna liczba gospodarstw około 10-15%, ale struktura obszarowa ulegnie większej polaryzacji. Wzrośnie liczba gospodarstw o powierzchni 1-2 ha natomiast łącznie powierzchnia użytków obejmowana przez te gospodarstwa zmniejszy się. Przewidywana polaryzacja obszarowa gospodarstw i koncentracja gruntów w jednostkach największych następować będzie w wyniku kurczenia się zbiorowości z grup obszarowych od 3-20 ha. Największy ubytek gospodarstw nastąpi w grupie 7-10 ha. Proces ten będzie narastał zwłaszcza na terenach o szczególnie korzystnych warunkach do rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej a jednocześnie nastąpi wzrost siły ekonomicznej części gospodarstw.

Ogromne znaczenie dla przemian w strukturze gospodarstw mają możliwości przebudowy rolnictwa związane z modernizacją środków trwałych w gospodarstwach i ich otoczeniu. Przemiany poprzez modernizację środków trwałych powinny uwzględniać procesy ochrony środowiska i doprowadzić do unowocześnienia tak aby mogły konkurować z gospodarstwami UE. W procesie tym istotne znaczenie ma integracja z gospodarką UE. Proces integracji w rolnictwie trwał będzie około 25-30 lat doprowadzając do coraz lepszej koniunktury rolnictwa sprzyjającej niezbędnym przemianom. W długoletnim okresie nastąpi wzrost popytu na niektóre produkty rolnicze żywnościowe i nieżywnościowe jak produkty dla przemysłu paliwowego, energetycznego, farmaceutycznego itd.

W perspektywie do 2025 roku popyt na żywność może wzrosnąć o 20-25%, w związku z tym podaż produktów rolniczych powinna wzrosnąć o około 30%. W okresie tym powierzchnia użytków rolnych ulegnie zmniejszeniu ze względu na przeznaczenie części pod zalesienie, budowę autostrad, rekreację, cele komunalne, zbiorniki wodne i inne. Uzyskanie wzrostu produkcji na poziomie około 30% wymaga podwojenia plonów, wydajności jednostkowych i produktywności zwierząt.

Intensyfikacja produkcji roślinnej i zwierzęcej może nastąpić najszybciej w gospodarstwach dużych obszarowo przy dobrych warunkach glebowo środowiskowych. Procesom tym sprzyjają fundusze strukturalne stwarzające możliwości zalesiania gruntów słabych, szybszego przekazywania gospodarstw przez uzyskanie renty strukturalnej oraz uzyskanie środków finansowych z innych programów wspierających rozwój rolnictwa. Duże znaczenie dla koncentracji ziemi i przemian w gospodarstwach ma także prawne usankcjonowanie dzierżawy jako formy prowadzenia działalności rolniczej i dostępu do korzystania z programów wspierania wsi i rolnictwa i traktowanie na równi z właścicielami w dopłatach bezpośrednich.

Procesy przemian w strukturze gospodarstw będą ulegać przyspieszeniu na skutek przydzielania różnego rodzaju kwot produkcyjnych, wprowadzenia dopłat bezpośrednich oraz licencjonowanie gospodarstw spełniających wymagania UE. Przewiduje się szybszą polaryzację gospodarstw do 10 ha, które nie spełniając wymogów i nie dając właściwej jakościowo produkcji towarowej będą przejmowane przez gospodarstwa większe powyżej 20 ha. Przyrost plonów oraz produktywności zwierząt będzie wymagał stosowania nowoczesnych technologii, które mogą być zrealizowane przez gospodarstwa rodzinne o wysokim potencjale produkcyjnym.

W długofalowych prognozach do 2025 roku przewiduje się znaczne zwiększenie ilości gospodarstw domowych, dla których dostarczana jest żywność przez 1 rodzinę rolniczą aby uzyskać dostateczny parytet dochodów. Obecnie jedna rodzina rolnicza dostarcza żywności dla 7-8 gospodarstw domowych, natomiast około 2020 będzie to minimum 17 gospodarstw. Wskazuje to na znaczne zmniejszenie ilości gospodarstw towarowych przy wysokim wzroście wydajności jednostkowych. Ponadto część użytków rolnych zostanie włączona do ekstensywnej produkcji ekologicznej.

Prognozowanie rozwoju rolnictwa napotyka na szereg dylematów, których rozwiązanie wymaga regionalizacji w skali województwa. Należy stworzyć możliwości rezygnacji z produkcji na glebach słabszych, skażonych i w gorszych warunkach terenowych i klimatycznych. Problemem jest także wzrost wymagań jakościowych, wprowadzenie produkcji ekologicznej i zapewnienie przynajmniej parytetowych dochodów rodzin rolniczych i związanych z gospodarką żywnościową.

STRUKTURA ZASIEWÓW I ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE

Województwo śląskie charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem warunków przyrodniczych dla produkcji rolnej. Różnice dotyczą zarówno warunków klimatycznych

jak glebowych. Na stosunkowo niewielkiej powierzchni, często w nieznacznej odległości, możemy napotkać odmienne uwarunkowania przyrodnicze determinujące kierunki produkcji rolniczej oraz jej opłacalność. Dodatkowym czynnikiem, o dużym znaczeniu w niektórych rejonach województwa, jest wpływ przemysłu, urbanizacji oraz naturalna zasobność gleb w metale. Produkcja rolnicza musi być prowadzona z zachowaniem reżimów technologicznych gwarantujących bezpieczeństwo produktów żywnościowych oraz w sposób zapewniający zarówno dobrą jakość produktu jak i poszanowanie wymogów ochrony środowiska i warunków utrzymania zwierząt.

Województwo śląskie w obecnych granicach administracyjnych położone jest na obszarze następujących krain geograficznych :

- **Nizina Śląska** – obejmuje szerokie doliny górnej Odry i Wisły oraz dopływów wymienionych rzek.
- **Wyżyna Śląska** – rozpościera się od doliny Odry na zachodzie do progu skalistego Wyżyny Krakowsko – Częstochowskiej na wschodzie. W granicach województwa śląskiego leży tylko część Wyżyny Śląskiej. Do najwyższych wzniesień w obrębie województwa śląskiego należy Dorotka (378 m .npm.) koło Czeladzi w pow. będzińskim.
- **Wyżyna Woźnicko - Wieluńska**
- **Wyżyna Krakowsko – Częstochowska**
- **Kotlina Oświęcimska**
- **Pogórze Karpackie**
- **Beskidy Zachodnie** (Beskid Śląski, Żywiecki i Mały)

Możliwości produkcyjne i przestrzenne zróżnicowanie rolnictwa w województwie śląskim zostały określone w przekroju podregionów. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14.03.2002 r. (Dz. U. Nr 34, poz.311) dla województwa śląskiego ustalono cztery podregiony :

- częstochowski (powiaty kłobucki,, myszkowski, częstochowski),
- bielsko-bialski (powiaty cieszyński, żywiecki, bielski),
- centralny śląski (powiaty będziński, bieruńsko-lędziński, gliwicki, lubliniecki, mikołowski, pszczyński, tarnogórski, zawierciański),
- rybnicko-jastrzębski (powiaty raciborski, rybnicki, wodzisławski).

Elementami, które uwzględniono dokonując analizy przestrzennego zróżnicowania rolnictwa są:

struktura użytkowania gruntów,
struktura zasiewów,
obsada zwierząt gospodarskich.

Tabela 1. Użytkowanie gruntów wg rodzaju użytków i podregionów w ha.

Podregiony	Użytki rolne					
	Razem	Grunty orne		Sady	Łąki	Pastwiska
		Razem	W tym odłogi i ugory			
Ogółem województwo	543766	418356	143524	5475	96983	22951
Podregion częstochowski	158427	126275	52631	936	26489	4728
Podregion bielsko-bialski	86157	51968	18025	1493	23708	8987
Podregion centralny śląski	216113	172838	47304	2299	33792	7184
Podregion rybnicko-jastrzębski	67897	56573	11470	743	9171	1409

Grunty orne stanowią średnio w województwie 77 % użytków rolnych (od 60 % w podregionie bielsko-bialskim do 83 % w podregionie rybnicko-jastrzębskim). Podregion bielsko-bialski charakteryzuje się najwyższym w skali województwa udziałem trwałych użytków zielonych (38 % użytków rolnych). Niepokój budzi bardzo wysoki sięgający w średnio w województwie 35 % udział powierzchni odłogów i ugorów w powierzchni gruntów ornych tj. powierzchni która może i powinna być obsiewana. Najgorzej pod tym względem jest w podregionie częstochowskim gdzie udział ten wynosi prawie 42 %. Na ten stan silnie rzutuje niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, duże rozdrobnienie gospodarstw i mała opłacalność produkcji.

Tabela 2. Powierzchnia zasiewów wg grup ziemiopłodów i podregionów

Podregiony	Ogółem		Zboża		Ziemniaki		Przemysłowe		Pastewne		Strączkowe		Pozostałe	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Ogółem województwo	274832	100	213442	77,7	26726	9,7	13845	5,0	14863	5,4	196	0,1	5761	2,1
Podregion częstochowski	72692	100	58169	80,0	9099	12,5	1182	1,6	2792	3,8	64	0,1	1387	1,9
Podregion bielsko-bialski	33657	100	23028	68,4	4344	12,9	1192	3,5	4042	12,0	23	0,1	1028	3,1
Podregion centralny śląski	123585	100	97609	79,0	10679	8,6	6832	5,5	5987	4,8	72	0,1	2406	1,9

Podregion rybnicko- jastrzębski	44897	100	34636	77,1	2604	5,8	4638	10,3	2042	4,5	37	0,1	941	2,1
---------------------------------------	-------	-----	-------	------	------	-----	------	------	------	-----	----	-----	-----	-----

Dominującą pozycję w strukturze zasiewów zajmują zboża. Stanowią prawie 78 % wszystkich zasiewów przy małym zróżnicowaniu w podregionach. Jedynie w podregionie bielsko-bialskim ich udział jest mniejszy. Udział zbóż w strukturze zasiewów w województwie przekroczył granicę racjonalnego zmianowania i gospodarowania w warunkach zrównoważonego rozwoju. Rośliny przemysłowe stanowią zaledwie 5 % powierzchni zasiewów. Tylko w podregionie rybnicko-jastrzębskim ich udział przekroczył 10 % co związane jest z koncentracją uprawy buraka cukrowego. Można przypuszczać, że udział roślin przemysłowych w perspektywie będzie wzrastał, kosztem uprawy zbóż. Powierzchnia uprawy ziemniaków w ostatnich latach wykazuje tendencje spadkową. Spadek powierzchni uprawy ziemniaków w woj. śląskim jest analogiczny do spadku powierzchni uprawy w skali całego kraju. Ocenie się, że powierzchnia uprawy ziemniaków ustabilizuje się na poziomie 20 tys. ha przy dotychczasowym zróżnicowaniu w podregionach.

Struktura zasiewów w województwie odzwierciedla zróżnicowaną jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. W podregionach i powiatach o najwyższym wskaźniku waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej gospodarstwa rolne uprawiają rośliny o wyższej intensywności produkcji i osiągają znacznie wyższe plony.

Struktura i intensywność produkcji roślinnej jest pochodną obsady i struktury gatunkowej zwierząt oraz popytu na produkty rolne.. Pozwala to zapewnić równowagę ekologiczną i ekonomiczną gospodarstwa rolnego. Pogłowie i obsadę inwentarza przedstawiono w tabelach 3 i 4.

Tabela 3. Zwierzęta gospodarskie w szt. wg podregionów.

Podregiony	Bydło	Trzoda chlewna	Owce	Kozy	Konie	Drób ogółem	W tym drób kurzy
Ogółem województwo	149342	426547	22546	19361	9221	15225809	14414717
Podregion częstochowski	37513	91059	4020	4068	2307	1928215	1827866
Podregion bielsko-bialski	31615	46773	11288	6454	2666	1893959	1834311
Podregion centralny śląski	62589	228374	4253	5457	3056	7573149	7013157
Podregion	17625	60341	2985	3382	1192	3830486	3739383

rybnicko- jastrzębski							
--------------------------	--	--	--	--	--	--	--

Tabela 4. Zwierzęta gospodarskie w szt/100 ha użytków rolnych wg podregionów.

Podregiony	Bydło	Trzoda chlewna	Owce	Konie	Drób kurzy
Ogółem województwo	27,5	78,4	4,1	1,7	2651
Podregion częstochowski	23,7	57,5	2,5	1,5	1154
Podregion bielsko-bialski	31,2	46,2	11,1	2,6	1810
Podregion centralny śląski	29	105,7	2,0	1,4	3245
Podregion rybnicko-jastrzębski	26,0	88,9	4,4	1,8	5507

Obsada bydła średnio w województwie jest niska i w podregionach mało zróżnicowana. Główną przyczyną tego stanu jest mały udział trwałych użytków zielonych i roślin pastewnych w strukturze zasiewów. Możliwości i potrzeby województwa są w tym zakresie większe. Większość mleka i przetworów mlecznych pochodzi z poza terenu województwa. Szacuje się, że realny jest wzrost pogłowia bydła do obsady około 40 – 45 szt/100 ha UR. Powinien on być możliwy przez zwiększenie uprawy roślin pastewnych, szczególnie kukurydzy, oraz na podbeskidziu w oparciu o trwałe użytki zielone i rodzime rasy bydła. Obsada trzody chlewnej w województwie jest zróżnicowana. Największa jest w podregionach centralnym i rybnicko-jastrzębskim gdzie występuje największy popyt na mięso i dobra baza przetwórcza. Województwo wyróżnia się bardzo wysoką osadą drobiu w tym brojlerów kurzych i indyckich w chowie fermowym. Największa koncentracja pogłowia drobiu występuje podregionach rybnicko-jastrzębskim i centralnym. Tam też jest skoncentrowana większość ubojni i przetwórci drobiu.

Reasumując, województwo śląskie charakteryzuje się niską i zróżnicowaną w podregionach i grupach obszarowych gospodarstw obsadą zwierząt. Wynika to po części z przyczyn obiektywnych powodowanych niską jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej, ale głównie z wahań cen na produkty zwierzęce, popytu i opłacalności hodowli.

Prognoza rozwoju produkcji roślinnej i zwierzęcej w perspektywie do 2020 roku.

Prognozowanie rozwoju rolnictwa w perspektywie kilkunastu lat obarczone jest znacznym ryzykiem błędu. Głównymi przesłankami prognozowana zmian produkcji rolniczej powinny być :

- obecne kierunki polityki rolnej Unii Europejskiej i projektowane zmiany
- przewidywany popyt na produkty rolne
- przewidywany obrót produktami rolnymi (saldo eksportu i importu)
- polityka cenowa na produkty rolne w ramach WTO

Czynniki te będą miały wpływ na strukturę produkcji roślinnej i zwierzęcej, na to co i ile rolnik będzie w przyszłości uprawiał i hodował. Natomiast struktura użytkowania gruntów (podział na grunty orne, sady, użytki zielone) pod ich wpływem nie będzie ulegać zasadniczym zmianom. Wyznaczają ją przede wszystkim naturalne warunki środowiska przyrodniczego. Prognozowaną strukturę zasiewów przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Prognozowana struktura zasiewów na lata 2005- 2020.

Lata	Ogółem		Zboża		Ziemniaki		Przemysłowe		Pastewne		Strączkowe		Pozostałe	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
2005 - 2006	280000	100	210000	75	22500	8	20000	7,1	16800	6	2800	1	5600	2
2007 - 2013	380000	100	250000	65,7	19000	5	38000	10	38000	10	7600	2	27700	7,3
2014 - 2020	40000	100	240000	60	20000	5	60000	10	60000	15	8000	2	28000	7

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje :

- wzrost ogólnej powierzchni od zasiewam powodowany zagospodarowaniem ugorów i odłogów których jest obecnie około 150 tys ha,

- spadek procentowego udziału zbóż w strukturze zasiewów do 60 % przy jednoczesnym wzroście w liczbach bezwzględnych powierzchni zasiewów. Nadwyżka ta zostanie zagospodarowana na biopaliwa,
- spadek udziału ziemniaków do 5 % w związku z prognozowanym mniejszym popytem,
- wzrost udziały roślin przemysłowych i pozostałych w strukturze zasiewów z przeznaczeniem głównie na biopaliwa i cele energetyczne,
- wzrost powierzchni i udziału w strukturze zasiewów roślin pastewnych w związku z prognozowaną wyższą obsadą zwierząt

Tabela 5. Prognozowana obsada zwierząt w szt. na 100 ha UR na lata 2005- 2020.

Podregiony	Bydło	Trzoda chlewna	Owce	Konie	Drób kurzy
Ogółem województwo	27,5	78,4	4,1	1,7	2651
2005 - 2006	28	80	4,5	1,7	2700
2007 - 2013	32	85	5	1,5	3000
2014 - 2020	35	90	8	1,0	3200

Na podstawie przedstawionych danych można zaobserwować następujące tendencje :

- wzrost obsady bydła wywołany niezaspokojonym i rosnącym popytem na mleko i produkty mleczne przy koncentracji produkcji w dużych gospodarstwach i w chowie fermowym,
- powolny wzrost obsady trzody chlewnej i drobiu. Popyt na mięso będzie rósł wolniej,
- ogólny spadek pogłowia koni przy wzroście pogłowia dla celów rekreacyjnych,
- odtworzenie pogłowia owiec głównie na podbeskidziu.

Duże znaczenie dla realizacji tej prognozy będzie miała zmiana struktury obszarowej gospodarstw w kierunku wyodrębnienia się dużej grupy gospodarstw towarowych i określenie wielkości wsparcia i nowych celów polityki rolnej Unii Europejskiej po 2013 roku.

„OBSZARY WIEJSKIE” – AKTYWIZACJA SPOŁECZEŃSTWA WIEJSKIEGO W KIERUNKU WIELOFUNKCYJNEGO ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH”

Kategoria wielofunkcyjności rolnictwa została spopularyzowana w krajach wysoko rozwiniętych stosunkowo niedawno.

Zainteresowanie się wielofunkcyjnością rolnictwa po pierwsze, związane jest z coraz powszechniejszym dostrzeganiem i docenianiem roli rolnictwa w utrzymaniu odpowiedniej kondycji środowiska naturalnego, w zachowaniu dorobku kulturowego i jego znaczenia w podtrzymaniu żywotności obszarów wiejskich, integracji społeczności lokalnych itp.

Po drugie wypełnianie pozaprodukcyjnych czy pozarynkowych funkcji przez rolnictwo stało się mocną podstawą legitymizacji wsparcia dla rolnictwa zarówno wobec własnego społeczeństwa, jak i na forum międzynarodowym (WTO).

Dyskusje nad wielofunkcyjnością rolnictwa i powiązaniem z polityką publiczną stawiają w zupełnie innym świetle miejsce i rolę rolnictwa we współczesnych społeczeństwach.

Jeszcze nie tak dawno, rolnictwo było w naszym kraju miejscem pracy i utrzymania większości społeczeństwa. Była to też dziedzina gospodarki, na barkach której tworzyły się załączki innych działów głównie przemysłu i usług.

W systemie gospodarczym krajów najwyżej rozwiniętych daje się zauważyć, że rolnictwo staje się coraz bardziej działem „zagrożonym”. Można powiedzieć, że normalnym stanem ekonomicznym rolnictwa jest jego stosunkowo niska dochodowość. Natomiast gospodarka globalna jest bardzo efektywna. Efektywność ekonomiczna jest ważną wartością, ale nie jedyną i chyba nie najważniejszą.

Globalizacji przeciwstawiany jest lokalizm, powrót do korzeni, pochwała różnorodności, oddolnie tworzone społeczeństwo obywatelskie i jeszcze wiele innych tendencji.

W Unii Europejskiej, w Stanach Zjednoczonych i w innych krajach wysoko rozwiniętych zauważyć można zjawisko renesansu obszarów wiejskich i szczególnych funkcji rolnictwa na tych obszarach. Odkrywa się wielofunkcyjność rolnictwa i jego szczególne znaczenie dla przyrody, kultury, tożsamości i życia społecznego.

Spółeczeństwa wysokorozwinięte stać na takie wsparcie, a co najważniejsze – rodzi się zrozumienie zasadności owego wsparcia i umiejętność doboru skutecznych jego metod. Zarówno rozwój rolnictwa, kształt polityki rolnej oraz strategia rozwoju obszarów wiejskich, wymagają odpowiedniej wiedzy, lecz również wyobraźni.

Uwzględniając powyższe, w odniesieniu do miejsca rolnictwa i wsi rysuje się kilka bardzo prawdopodobnych tendencji:

- Nastąpi dowartościowanie obszarów wiejskich i znaczenia rolnictwa dla tych obszarów. Atrakcyjność wsi polegać będzie na harmonijnym połączeniu środowiska przyrodniczego, kulturowego, społecznego i gospodarczego;

- Rolnictwo będzie kurczącą się, ale nadal ważną z wielu względów częścią wiejskiej ekonomii i społeczności. Wieś bez rolnictwa traci jednak większość swoich walorów;
- Zasoby ziemi i innych czynników produkcji rolnej choć na dziś wydają się wystarczające do wyżywienia społeczeństwa, nie mniej jednak proces degradacji gleb a zwłaszcza pustynnienia i ograniczoność wody mogą tą pozorną równowagę zakłócić.
Ziemia uprawna leżąca dziś odłogiem, może okazać się bardzo potrzebna;
- Zasoby energetyczne ropy, gazu i węgla wyczerpują się, a jednocześnie zapotrzebowanie na energię będzie wzrastać. Realną alternatywą dla nieodnawialnych źródeł energii są biopaliwa dostarczane z roślin wytwarzanych przez rolnictwo. Może się okazać, że ich produkcja będzie ważniejsza niż wytwarzanie produktów żywnościowych.

Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej.

Wspieranie rolnictwa nadal jeszcze dominuje w dotychczasowej Wspólnej Polityce Rolnej. Wieś z całym swym zróżnicowaniem ciągle traktowana jest marginalnie. Choć po szczycie Berlińskim wprowadzono zachęty dla rolników do angażowania się w inną działalność gospodarczą, stworzono trzy kolejne wersje Programu Leader, nadal jednak nie widać przeznaczenia większych funduszy na rozwój obszarów wiejskich.

Pewnym zwrotem jest konferencja w Salzburgu, gdzie ustalono utworzenie , w miejsce kilku strumieni finansowania obszarów wiejskich, jednego funduszu wspierającego wszystkie działania podejmowane na wsi.

Projekt Rozporządzenia Rady WE z dnia 14 lipca 2004 r., zakłada wsparcie rozwoju obszarów wiejskich przez jeden specjalny Europejski Fundusz Rolny dla Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFR ROW).

Reformy w UE przebiegają raczej powoli, nie mniej jednak posuwają się do przodu realizując oczekiwane zmiany.

Wydaje się również, że UE, tak jak dotychczas, pozostawi dość dużo swobody na rozwiązywanie specyficznych kwestii poszczególnym krajom członkowskim. Tak więc okres 2007 – 2013 trzeba traktować jako okres przejściowy, a najbliższy czas wykorzystać do ustawienia celów i zasad zarówno krajowej i regionalnej polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Zintegrowanie polityki rolnej i polityki rozwoju obszarów wiejskich staje się ważnym elementem strategii UE.

Zróżnicowanie gospodarki wiejskiej.

Pomimo iż w wielu gminach wiejskich rolnictwo nadal stanowi ważne źródło dochodu ludności, to jednak nie będzie ono „kołem zamachowym” napędzającym rozwój gospodarki wiejskiej. Obszar wiejski może stać się bardziej konkurencyjny w stosunku

do obszaru miejskiego, jeśli w miejsce monofunkcyjności, a więc rozwoju opartego na rolnictwie, uda się wprowadzić rozwój wielofunkcyjny oparty na małych pozarolniczych przedsiębiorstwach, turystyce, handlu, usługach itp.

Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej może nastąpić szybciej tylko przy większym zaangażowaniu podmiotów gospodarczych niezwiązanych z rolnictwem.

Zarówno Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, jak i Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w zbyt małym stopniu uwzględniają pozarolnicze aspekty rozwoju obszarów wiejskich.

Wszystko wskazuje na to, że rosnąca nadprodukcja surowców rolnych w Europie oraz aktywizowanie się eksportu produktów rolnych z innych regionów świata, spowodują, że coraz mniej rolników będzie mogło utrzymać się z rolnictwa. W wielu małych gospodarstwach rolnicy są bardziej zainteresowani pracą najemną niż polityką rolną.

Fundusze strukturalne mogą stanowić źródło finansowania pozarolniczych przedsięwzięć rozwojowych na wsi, pod warunkiem pewnej koordynacji nakierowanej na potrzeby rozwoju obszarów wiejskich.

W nowym dokumencie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi „Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013” – uwzględniono elementy, które mogą wpłynąć na większą dywersyfikację gospodarki wiejskiej. Duża część tych elementów znajduje się obecnie w innych programach sektorowych.

Fundamentami nowego podejścia, wspierającego rozwój wsi w średniookresowej strategii, powinno być wielofunkcyjne rolnictwo i wielofunkcyjność obszarów wiejskich a także różne inne aspekty życia na wsi jak: upowszechnienie inicjatyw oddolnych, budowa kapitału społecznego, rozwój oświaty, infrastruktury, przedsiębiorczości, turystyki, organizacji pozarządowych itd. Uwzględnienie tych i innych aspektów powinno przyspieszyć proces dywersyfikacji gospodarki wiejskiej.

Inicjatywy lokalne.

Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej winna sprzyjać tworzeniu kapitału społecznego poprzez wspieranie inicjatyw oddolnych, np. Lokalnych Grup Działania, organizacji pozarządowych, oświaty wiejskiej – służy to aktywizacji społecznej, przyczyniając się do tworzenia bazy zasobów ludzkich na danym terenie.

Polityka rozwoju obszarów wiejskich powinna być wdrażana w formie zdecentralizowanej, jako strategia, odrębna dla każdego obszaru wiejskiego. Określone obszary wiejskie, w ramach regionu, mogą być zarządzane w sposób efektywny tylko

wtedy, gdy poszczególni aktorzy znają się wzajemnie przynależąc do tej samej wspólnoty.

Wsparcie działań oddolnych, na szczeblu lokalnym ma fundamentalne znaczenie dla realizacji procesu zmian najbliższego otoczenia społeczności wiejskich. Szansę taką daje program Leader, który doskonale komponuje z działaniami na rzecz odnowy wsi oraz zachowania tożsamości i dziedzictwa kulturowego wsi. W podobnym nurcie znajdują się programy rozwoju funkcji turystycznych, rozwoju lokalnego produktu, lokalnej żywności i kultywowania tradycyjnych zawodów.

Jest to duża szansa na wieloletnie funkcjonowanie na rynku tysięcy drobnych rolników, produkujących artykuły niszowe.

UE przeznaczając na program Leader 7% w nowym funduszu potwierdza jak ważna jest ta inicjatywa.

Jedną z dość istotnych barier w rozwoju obszarów wiejskich jest słabo wykształcona struktura instytucjonalna i wiążący się z nią kapitał społeczny polskiej wsi.

Bez rozwoju kapitału społecznego udział polskiej wsi w UE będzie niepełny.

Istnieje więc pilna potrzeba budowy instytucji społeczeństwa obywatelskiego, które przyczyniają się do tworzenia więzi społeczno-gospodarczych.

Dobrym początkiem tworzenia infrastruktury instytucjonalnej jest Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich, które jest pierwszym polskim porozumieniem przedstawicieli organizacji działających na wsi.

Oświata wiejska jeden z czynników dywersyfikacji

Jedną z większych ról w procesie rozwoju obszarów wiejskich należy przypisać szkole. Pomimo iż znikomy procent młodzieży wiejskiej łączy swą przyszłość z rolnictwem, to jednak wiejski rynek pracy daje pewne szanse w procesie wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Przed wiejską szkołą staje ogromne zadanie dostarczenia młodym ludziom takiej wiedzy, która pomoże im odnaleźć się w szybko zmieniającej się rzeczywistości.

Oświata jeszcze dziś stanowi jedną z najistotniejszych barier rozwoju obszarów wiejskich.

Mimo wzrostu aspiracji edukacyjnych na wsi, niski status materialny wielu rodzin wiejskich powoduje, że realizacja tych aspiracji napotyka na duże przeszkody, które powinny być rozwiązane decyzjami rządowymi.

Mała przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich.

Bariera zatrudnienia na terenach wiejskich jest jedną z najtrudniejszych barier do pokonania.

Instrument wielofunkcyjnego rozwoju wsi nie wykreuje tylu nowych miejsc pracy aby w pełni zredukować ich zapotrzebowanie. W większości gmin małe firmy będą głównymi podmiotami gospodarczymi tworzącymi nowe miejsca pracy. W krajach UE Agencje Rozwoju Regionalnego, mając na uwadze specyficzne potrzeby biznesu wiejskiego, powołały specjalne oddziały zajmujące się przedsiębiorczością wiejską.

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości zbyt mało ma opracowań w zakresie specyficznych problemów przedsiębiorczości wiejskiej. Polityka na rzecz dywersyfikacji musi być projektowana i wdrażana lokalnie, nie sposób bowiem powielać doświadczeń innych, ponieważ każdy region posiada inne zasoby, na podstawie których powinien budować własną drogę rozwoju. Tworzenie lokalnych strategii będzie niezwykle pomocnym i wygodnym narzędziem w zarządzaniu gminą. Sformułowanie strategii rozwoju gmin na bliższe i dalsze lata jest ogromnym wyzwaniem, które będzie kształtować rozwój wsi zgodnie z potrzebami nie tylko jej mieszkańców, ale całego społeczeństwa. Strategia powinna tworzyć warunki i bodźce dla aktywnych mieszkańców wsi.

W Polsce a także w województwie śląskim ludności na wsi nie ubywa, zmieniają się tylko proporcje na korzyść ludności nierolniczej.

Obszary wiejskie stają się atrakcyjne dla innych grup społecznych, które chcą tam mieszkać, pracować, prowadzić działalność gospodarczą. Ekonomiczna żywotność wsi nie będzie już tylko domeną rolnictwa. Fakt pewnego zacofania rolnictwa w Polsce nie może przysłonić konieczności różnicowania gospodarki wiejskiej, gdyż jak wynika z doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych – przyszłość dochodów ludności wiejskiej znajduje się głównie poza rolnictwem.

Źródło:

- 1. Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich – Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN – Warszawa 2005 r., pod redakcją Andrzeja Rosnera.*

2. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020) – MRiRW Warszawa, 2004 r.*
3. *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” – MRiRW Warszawa – 2004 rok.*
4. *Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 – GUS, Warszawa 2003 r.*

WIEJSKIE GOSPODARSTWA DOMOWE - STAN AKTUALNY

Wyniki NSP w 2002 roku wykazały, że w województwie śląskim wiejskich gospodarstw domowych było 320,6 tyś. W porównaniu do roku 1988 wzrost wyniósł 12,7% tj. 36,1 tyś. gospodarstw. Należy podkreślić, iż przyrost gospodarstw na wsi w naszym województwie był jednym z największych w kraju.

Gospodarstwa domowe i ludność województwa śląskiego

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			Ludność w gosp. domowych			Przeciętna liczba osób w gospod.dom.	
	1988	2002		1988	2002		1988	2002
	w tysiącach	1988=		w tysiącach	1988=			
			100			100		
WOJEWÓDZTW O	1675,4	1778,0	106,1	4800,6	4705,5	98,0	2,87	2,65
Miasta	1390,9	1457,4	104,8	3867,5	3718,1	96,1	2,78	2,55
WIEŚ	284,5	320,6	112,7	933,1	987,3	105,8	3,28	3,08

Analizując liczbę ludności wiejskiej w gospodarstwach domowych na przestrzeni lat 1988-2002 w skali województwa odnotowano wzrost o 5,8%. Przeciętna liczba osób w jednym gospodarstwie domowym w 2002 roku na wsi wynosiła 3,08 osoby.

Gospodarstwa domowe według liczby osób

Wyszczególnienie		Ogółem w tys.	Liczba osób w gospodarstwie domowym					
			1	2	3-4			5 i więcej
					razem	3	4	
w % ogółem								
OGÓŁEM	1988	1675,4	20,1	23,6	45,4			10,9
	2002	1778,0	26,4	24,6	39,5	21,4	18,1	9,5
Miasta	1988	1390,9	21,0	24,1	46,1			8,8
	2002	1457,4	27,9	25,2	39,1	21,7	17,4	7,7
WIEŚ	1988	284,5	15,6	21,2	42,0			21,2
	2002	320,6	19,5	21,8	41,0	20,0	21,0	17,7

Analizując wiejskie gospodarstwa domowe według liczby osób, należy zauważyć iż przeważają gospodarstwa dwu- ; trzy- - czteroosobowe, jednakże odnotowano minimalny ich spadek w porównaniu z rokiem 1988 (1 pkt procentowy). Cieszy znaczny odsetek gospodarstw pięcioosobowych i większych, bo aż 17,7%.

W województwie śląskim na wsi przeważają jednorodzinne gospodarstwa domowe – 73,8%, dwurodzinne- 5,2%, trzy i więcej rodzinne – 0,2%, nierodzinne – 20,7%.

Sytuacja ekonomiczna wiejskich gospodarstw domowych

Narodowy Spis Powszechny w 2002 roku wykazał, że własne źródło utrzymania w województwie śląskim posiadało 2816,1 tys osób tj. 59,4% ogółu ludności, przy czym na wsi własne źródło utrzymania deklarowało 991,5 tys osób. W stosunku do 1988 roku nastąpił wzrost o 5,6% .

Analizując sytuację ekonomiczną wiejskich gospodarstw domowych wyraźnie daje się zauważyć znaczny spadek gospodarstw domowych posiadających główne źródło utrzymania w rolnictwie: w 1988 roku deklarowało 119,3 tys gospodarstw, a w 2002 roku już tylko 34,5 tys. Główne źródło utrzymania poza rolnictwem w 1988 roku deklarowało 302,5 wiejskich gospodarstw domowych, a w 2002 roku już tylko 270,5 tys. Natomiast znacznie wzrosła ilość wiejskich gospodarstw domowych posiadających niezarobkowe źródło dochodów z 181,1 tys rodzin w 1988 roku do 276,5 tys w 2002

roku oraz osób utrzymywanych w 1988 roku 336,4 tyś osób do 389,9 tyś osób w 2002 roku.

Turystyka wiejska i agroturystyka – stan aktualny

Istotną i coraz większą rolę w zakresie turystyki i wypoczynku zaczynają spełniać różne formy turystyki wiejskiej w tym agroturystyka.

Głównym motorem rozwoju agroturystyki jest poszukiwanie przez producentów rolnych dodatkowych źródeł dochodu jak i również nieefektywne wykorzystanie podstawowych środków produkcji. Konieczność ta wynika z przemian systemowych gospodarki kraju, w której rolnictwo znalazło się w szczególnie trudnej sytuacji.

Produkt agroturystyczny na obszarach wiejskich tworzą: dobra materialne, wszelkie usługi, osoby, czynności, miejsca, organizacje, pomysły oraz idee związane z gospodarstwem rolnym. Produkt agroturystyczny to dowolna kombinacja usług miejsca i usług turystycznych w ramach danego gospodarstwa rolnego, leśnego, zlokalizowana w granicach administracyjnych gminy wiejskiej. Ten rodzaj turystyki związany jest z pobytem w gospodarstwie rolnym i dotyczy różnych form spędzania czasu wolnego oraz uprawiania aktywności turystycznych i rekreacyjnych, których dobór i kompozycja uzależniona będzie od obszaru, na jakim zlokalizowana jest działalność agroturystyczna. Najczęściej są to: krajoznawstwo, turystyka rowerowa (górska, nizinna), turystyka piesza, wioślarstwo, żeglarstwo, hippika, łowiectwo, wędkarstwo itp.

Według danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi * usługi turystyczne na wsi w formie agroturystyki świadczyło w Polsce w 1998 roku 3958 gospodarstw rolnych w których było 32550 miejsc noclegowych. Odpowiednio w województwie śląskim w 1998 roku 132 gospodarstwa rolne świadczyły usługi agroturystyczne wynajmując 586 pokoi w których oferowano 1937 miejsc noclegowych (Dane KCDiRRiOW, o/Krakowie – RAPORT).

W 2004 roku według danych ŚODR w Częstochowie usługi agroturystyczne w województwie śląskim świadczyło 341 gospodarstw.

Analizując rynek usług turystycznych w województwie śląskim mierzony wskaźnikiem nasycenia bazą turystyczną (Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004-2013), stwierdza się iż powiatem najlepiej wyposażonym w bazę noclegową w

2001 roku był powiat cieszyński w którym na 1 km² powierzchni całkowitej przypadało 15,9 miejsc noclegowych, oraz powiat bielski – 7,2 miejsc na 1km². Pośród gmin miejskich, największą pojemnością bazy noclegowej charakteryzowały się: Ustroń – 95,8 miejsc na 1km² oraz Szczyrk – 51,8, a pośród gmin wiejskich: Czernichów – 18,1 i Jaworze – 16,9.

Podobnie najwięcej na jeden km² powierzchni całkowitej udzielono noclegów w powiatach: cieszyńskim – 1437,0 oraz bielskim – 718,3, a w gminach miejskich: w Ustroniu – 8269,2 oraz Szczyrku- 5384,5. W gminach wiejskich wskaźnik ten był najwyższy w: Jaworzu – 2032,9 i Czernichowie – 1063,2.

W województwie śląskim bazę noclegową w 2001 roku tworzyło łącznie 35046 miejsc noclegowych.

Gospodarstwa agroturystyczne w niektórych rejonach województwa śląskiego zrzeszone są w stowarzyszenia. I tak w 2004 roku działają: w powiecie cieszyńskim Stowarzyszenie NATURA zrzeszające 52 gospodarstw agroturystycznych, w powiecie żywieckim Stowarzyszenie CHATA zrzeszające 24 gospodarstw agroturystycznych oraz Jurajskie Stowarzyszenie Turystyki wiejskiej zrzeszające 46 członków.

Prognozy rozwoju agroturystyki na lata 2006-2013 i 2013 – 2020

- Wzrost liczby mieszkańców województwa śląskiego zainteresowanych świadczeniem usług agroturystycznych.
- Po kresowym spadku zainteresowania wypoczynkiem szczególnie w sezonie zimowym w górach, obserwuje się powrót turystów zarówno w okresie letnim jak i zimowym w atrakcyjne regiony naszego województwa. Największe nasilenie ruchu turystycznego związane jest z okresem wypoczynku dzieci i młodzieży. Dominują turyści z dużych miast i terenów nadmorskich.
- Wzrasta zainteresowanie agroturystyką rodzin z małymi dziećmi, ludzi w wieku poprodukcyjnym oraz osób zainteresowanych na realizację własnych pasji np. wędkowanie, myślistwo, poznawanie kultury ludowej, tradycji lecz również osób zdrowo się odżywiających bądź wracających do kuchni regionalnej itp.
- Zainteresowanie agroturystyką wzrasta i nadal będzie interesujące dla rodzin o niskich dochodach.
- Konieczność współdziałania poprzez powoływanie stowarzyszeń, wspólną promocję i tworzenie sieci informacji o lokalnym produkcie agroturystycznym.

Dla osiągnięcia zamierzonego celu niezbędne jest podjęcie następujących działań w latach:

2005/2006	2007-2013	2014-2020
1.Kontynuacja	1.Kontynuacja prac nad	1.Ochrona, pielęgnacja

<p>kompleksowych szkoleń z zakresu agroturystyki.</p> <p>2. Propagowanie korzyści wynikających ze współdziałania w grupie- propagowanie idei stowarzyszeń agroturystycznych i wynikających korzyści.</p> <p>3. Podjęcie tematu zinwentaryzowania dóbr dziedzictwa kulturowego jako waloru atrakcyjności oferty.</p> <p>4. Wyszukiwanie i promocja produktów regionalnych i tradycyjnych i wykorzystania ich w ofercie turystycznej regionu.</p> <p>5. Kontynuacja standaryzacji kwater agroturystycznych.</p> <p>6. Prace nad estetyką zagrody wiejskiej.</p>	<p>wyszukiwaniem, rejestracją i wykorzystaniem produktu regionalnego w ofercie produktu agroturystycznego.</p> <p>2. Kontynuacja prac nad opracowaniem i przedstawieniem w różnej formie np. publikacje, foldery, mapy itp. dóbr dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego itp. do wykorzystania w ofertach turystycznych.</p> <p>3. Wspieranie inicjatyw lokalnych w zakresie pielęgnowania dziedzictwa kulturowego.</p> <p>4. Propagowanie podjęcia przez samorządy lokalne wspólnych działań promocyjnych produktu turystycznego.</p> <p>5. Na bazie istniejących punktów informacji turystycznej podjąć działania tworzenia punktów kompleksowej informacji o ofercie turystycznej w tym agroturystycznej.</p> <p>6. Prace nad modernizacją i poprawą standardu i jakości świadczonych usług agroturystycznych w</p>	<p>dziedzictwa kulturowego jako nadrzędnej wartości regionu.</p> <p>2. Wspieranie inicjatyw lokalnych wykorzystujących w promocji wartości dziedzictwa kulturowego oraz produkty regionalne i lokalne.</p> <p>3. Prace nad doskonaleniem rynku usług agroturystycznych.</p> <p>4. Dbłość o poszanowanie środowiska naturalnego i jego właściwe wykorzystanie w ofercie agroturystycznej.</p> <p>5. Kontynuacja prac nad kompleksową obsługą turysty poprzez organizowanie centrów informacji wynikających z potrzeb lokalnych.</p> <p>6. Dbłość o zrównoważony rozwój lokalny miejscowości. Rozwój infrastruktury technicznej oraz inwestycji w rozwój rolnictwa.</p>
---	--	---

	tym kontynuacja standaryzacji kwater. 5.Propagowanie aktywnych form wypoczynku.	
--	--	--

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA – PROGNOZA PRZEMIAN

W kształtującym się ustroju rolnym podstawą będą gospodarstwa rodzinne, czyli przedsiębiorstwa rolnicze będące miejscem pracy i głównym źródłem utrzymania ich właścicieli. Jak wykazują dotychczasowe prognozy IBMER [Wójcicki i In 2001] liczba gospodarstw chłopskich będzie malała w tempie związanym z ich polaryzacją dochodową, motywacją do pełnego wykorzystania własnych zasobów pracy, ziemi, kapitału i wiedzy wraz z możliwościami zbytu własnej produkcji i usług po opłacalnych cenach. Przebudowa naszego rolnictwa to między innymi modernizacja infrastruktury technicznej.

Wyposażenie w ciągniki rolnicze nadal wzrasta z 53995 szt w 2002 do około 56tys. szt. w roku 2005 aby potem zmniejszyć się do około 48 tys. szt w roku 2020. Taka prognoza przemian wg IBMER wynika z konieczności systematycznego zwiększania jednostkowego wyposażenia rolnictwa w siłę pociągową z dotychczasowego poziomu 2,32 kW/ha w 2000 roku do 2,64 kW/ha w 2020 roku oraz ze zwiększania nakładów energetycznych ciągników z 1008 kWh/ha w 2000 roku do 1309 kWh/ha w 2020 roku.

Przemiany te zachodzą przy wzroście średniej mocy ciągników z 32 kW w roku 2000 do 38,5 kW w 2020 roku oraz przy wzroście średniego wykorzystania ciągnika z 433 godzin w 2000 roku do 495 godzin w roku 2020. Jednostkowa energochłonność na jednostkę zbożową (JZ) produkcji globalnej będzie obniżać się z 17,7 kWh/JZ w roku 2000 do 15,8 kWh/JZ w 2020 roku.

Dotychczasowe i prognozowane zmiany parametrów wykorzystania ciągników rolniczych

Rok	Parametry przemian mechanicznej siły pociągowej
-----	---

	Liczba ciągników tys. szt.	Średnia moc ciągników kW	Średnie roczne wykorzystanie ciągników h	Wskaźniki		
				kW/ha	kWh./ha	kWh./JZ
1996	50450	31,4	428	2,21	948	17,2
2000	51600	32,0	433	2,32	1008	17,7
PSR 2002	53995	32,5	438	2,39	1050	17,4
2005	56000	33,0	443	2,49	1105	17,2
2020	45000	38,5	495	2,64	1309	15,8

Liczba kombajnów zbożowych wynosząca w 2002 roku 4452 szt. nadal wzrasta, głównie za sprawą nadmiernego importu używanych kombajnów o małej przepustowości, a co za tym idzie małej wydajności.

Kasacja tych maszyn będzie nadal hamowana i pomimo wzrostu zakupu nowoczesnych wysokowydajnych kombajnów dla przedsiębiorstw usługowych i gospodarstw wielkoobszarowych, ogólna liczba kombajnów zbożowych dopiero za około 15 lat będzie ulegać zmniejszeniu.

Silosokombajny samobieżne w roku 2002 wynosiły 153 szt. należy sądzić, że ich liczba będzie systematycznie wzrastać w związku ze specjalizacją i rozwojem coraz większej ilości dużych gospodarstw mlecznych, ponadto w związku ze specjalizacją gospodarstw w innych kierunkach produkcji należy przewidywać wzrost ilości maszyn specjalistycznych takich jak, kombajnów buraczanych, kombajnów do zbioru warzyw oraz owoców jagodowych. Poza gospodarstwami specjalistycznymi duży wzrost zapotrzebowania na maszyny samojezdne wykazują związki i grupy plantatorów oraz samodzielne przedsiębiorstwa usługowe, a w tym organizowane przez mleczarnie, cukrownie, przetwórnice owocowo-warzywne i inne.

Samochody w polskim rolnictwie zaczynają odgrywać coraz większą rolę, w 2002 roku było ich 5485 szt. należy spodziewać się ich wzrostu, szczególnie samochodów specjalistycznych, używanych w nowoczesnych technologiach produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz w usługach świadczonych specjalistycznym gospodarstwom rolniczym.

W perspektywie kilku najbliższych lat nowa technika wprowadzana praktycznie do gospodarstw rolniczych powinna być:

- dostosowana do zmieniającej się organizacji gospodarstw,

- przystosowana do wymagań ergonomicznych, ekologicznych agrozootechnicznych,
- znormalizowana, zunifikowana i łatwa w eksploatacji,
- trwała i niezawodna w użytkowaniu,
- pracooszczędna, materiałoszczędna i energooszczędna,
- w miarę nowoczesna w stosunku do stosowanych w UE,
- dostosowana do możliwości inwestycyjnych rozwojowych gospodarstw rodzinnych.

Budynki i pomieszczenia inwentarskie w 2002 roku zajmowały ogółem powierzchnię 6022 tys. m², przy wykorzystaniu rolniczym w 76,9%, do roku 2020 należy spodziewać się spadku zarówno powierzchni budynków inwentarskich jak i ich wykorzystania na cele rolnicze.

Wskaźniki wartości odtworzeniowej budynków i budowli w przeliczeniu na 1 ha UR wg IBMER w roku 2000 wynosiły 27,2 tys. zł i amortyzacja 408 zł natomiast roku 2010 przewiduje się wartość 25,3 tys. i amortyzację 380 zł.

STAN ŚRODOWISKA - ZAGROŻENIA DLA ZDROWEJ ŻYWNOŚCI

Województwo śląskie należy do regionów o największej emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych w Polsce. Głównymi źródłami emisji większości zanieczyszczeń emitowanych do powietrza są procesy spalania paliw, procesy przemysłowe i transport drogowy.

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat uległa poprawie jakość powietrza, chociaż korzystne zmiany w emisji nie zawsze są widoczne w postaci malejących stężeń zanieczyszczeń.

Obserwuje się szczególnie na terenach wiejskich tendencję malejącą średniorocznych stężeń dwutlenku siarki i tlenu węgla a także stężenia dwutlenku azotu.

Na terenach wiejskich nie stwierdza się przekroczeń dopuszczalnych wartości średniorocznych substancji zanieczyszczających powietrze takich jak tlenek węgla oraz stężeń ołowiu.

Pogorszenie jakości powietrza obserwuje się w sezonie zimowym. W tym okresie podwyższone stężenia dwutlenku siarki i pyłu zawieszonego związane są z energetycznym spalaniem paliw oraz emisją z sektora bytowo-komunalnego. Ponadto na obszarach pozamiejskich stwierdzono pogorszenia warunków aerosanitarnych.

Na stan atmosfery województwa śląskiego a także na prowadzenie produkcji rolnej znacząco wpływa zanieczyszczenie powietrza toksycznymi substancjami emitowanymi przez pojazdy. Szczególnie wysokie zagrożenie tworzą wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne.

W najbliższych latach tendencje do zanieczyszczenia atmosfery będą wzrastać. Wyraźnie powiększać się będą stężenia kwasotwórczych związków siarki oraz azotu, co będzie wpływać ujemnie na wzrost i plonowanie roślin.

Wzrastająca liczba samochodów, a także rozwijający się w wyjątkowo szybkim tempie transport lotniczy powodować będzie zwiększenie stężenia azotu, a także wielopierścieniowych węglowodórów aromatycznych. Substancje te będą powodować uszkodzenie roślin, co prowadzić będzie w konsekwencji do obniżenia plonów, a jednocześnie do zwiększenia nakładów na produkcję rolniczą wynikającą z konieczności zwiększonego zużycia środków ochrony roślin.

Oddziaływania te będą szczególnie widoczne w subregionie środkowym oraz wzdłuż głównych szlaków komunikacji drogowej a także powietrznej.

Zagrożenia dla produkcji rolniczej będzie także stwarzać niska emisja ze względu na zwiększającą się ilość spalanych coraz gorszych gatunków węgla w paleniskach domowych, co spowoduje zarówno wzrost zanieczyszczenia powietrza jak i skażenie gleby ze względu na zwiększaną ilość radioaktywnych substancji w popiołach..

Znaczny procent gleb województwa śląskiego wykazuje nadmierne zakwaszenie.

W części szczególnie subregionu środkowego, a także w okolicach większych miast czy zakładów przemysłu ciężkiego występują w glebach przekroczenia dopuszczalnych zawartości jednego lub więcej metali ciężkich.

W związku z powyższym należy dążyć na tych terenach do systematycznego stosowania nawozów wapniowych, a w szczególności tych, które zawierają najmniejsze ilości metali ciężkich.

Ochrona gleb użytkowanych rolniczo powinna polegać na ograniczeniu zakresu zagospodarowania gleb w sposób niszczący ich walory przyrodnicze a także na zwiększeniu skali przywracania wartości użytkowej w tych przypadkach, gdy gleby uległy degradacji spowodowanej zanieczyszczeniem, a także erozją czy niewłaściwą agrotechniką.

Należy upowszechnić i wdrażać zasady dobrej praktyki rolniczej ujęte w "Kodeksie dobrej praktyki rolniczej", a także przestrzegać przepisów dotyczących zasad racjonalnego stosowania nawozów oraz ich przechowywania.

Na terenach najbardziej skażonych należy promować proces zakładania upraw roślin przemysłowych a także energetycznych.

Można podejmować także sadzenie plantacji drzew szybkorosnących wykorzystywanych do celów produkcji energii odnawialnej.

Dobór roślin przemysłowych i energetycznych należy dokonywać w oparciu o rodzaj gleby np. wierzba wiciowa na tereny średniożyzne, wilgotne a miskant na tereny podsuszone, piaszczyste, gleby lekkie.

Nie użytki można zagospodarować poprzez uprawy np. żyta na cele przemysłowe.

Powierzchnia upraw roślin energetycznych będzie systematycznie rosła. Ze względu na zwiększone zapotrzebowanie ze strony sektora energetycznego. Dzięki temu będzie zwiększać się także wykorzystanie słomy do celów energetycznych.

Należy spodziewać się procesu tworzenia się plantacji roślin energetycznych w promieniu do 50 km od producentów energii. Proces ten nabierze dynamiki po roku 2006.

Rozwój produkcji biomasy przyczyni się do stworzenia wielu nowych miejsc pracy i możliwości częściowego zagospodarowania nieużytków oraz zmianę profilu produkcji w części gospodarstw tradycyjnych.

Należy wspierać ten proces, poprzez odpowiednie kreowanie polityki regionalnej szczególnie w odniesieniu do gleb i terenów najbardziej zanieczyszczonych.

Po roku 2013 należy spodziewać się także zwiększenia się ilości inwestycji w zakresie budowy instalacji do produkcji biogazu rolniczego w oparciu o odchody zwierzęce lub biomasę. Instalacje takie będą stanowić dodatkowe źródło dochodu w gospodarstwach specjalistycznych, prowadzących intensywną produkcję zwierzęcą (zwłaszcza w gospodarstwach utrzymujących powyżej 50 DJP). Inwestycje te będą tworzyć także nowe miejsca pracy w sektorze przemysłu i usług.

Nowoczesne metody prowadzenia gospodarstw

Po wejściu Polski w struktury Unii Europejskiej istnieje konieczność przystosowania naszego rolnictwa do przepisów i wymagań integracji europejskiej, chroniąc jednakże specyfikę oraz krajobraz wsi śląskiej. Postępować będzie dalsza intensyfikacja produkcji rolniczej a w tym w szczególności dalsza specjalizacja i koncentracja produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Gospodarstwa duże będą dominować w produkcji bydła mlecznego i opasowego, ziemniaków oraz zbóż konsumpcyjnych.

Sektor gospodarstw mniejszych i małych będzie rozwijał dalszą specjalizację w uprawie warzyw gruntowych i przyspieszonych, roślin jagodowych, szkółkarstwie i sadownictwie.

Będą rozbudowywane także specjalistyczne gospodarstwa towarowe produkujące drób oraz trzodę chlewną, w oderwaniu od posiadania ziemi, w oparciu o mieszanki przemysłowe dostarczane przez przemysł paszowy.

Postępująca specjalizacja i intensyfikacja produkcji będzie wiązać się z szeregiem zagrożeń dla bezpieczeństwa produkcji żywności ze względu na stosowanie wysokich dawek pestycydów i herbicydów, a także nawozów fosforowych i wapniowych zawierających metale ciężkie.

Narastającym problemem będzie stosowanie antybiotyków i stymulatorów wzrostu w produkcji zwierzęcej, co będzie związane z utrzymywaniem zwierząt ras wysokowydajnych, wrażliwych na warunki środowiskowe i stres.

Dlatego też należy wdrażać zasady zoptymalizowania stosowania i produkcji nawozów sztucznych i środków ochrony roślin, a także zwiększyć nadzór nad sektorem produkcji pasz, aby unikać podnoszenia dawek substancji niepożądanych i szkodliwych.

Nadrzędnym celem jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju rolnictwa m.in. poprzez propagowanie zasad integrowanej produkcji i obowiązku atestacji sprzętu ochrony roślin oraz kontrolę zasad stosowania środków ochrony roślin.

Rozwój rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne bazuje w znacznej mierze na uwarunkowaniach środowiska naturalnego i poprzez metodę odrzucającą stosowanie środków do produkcji będących

wytworem procesów syntezy chemicznej jest bardzo zbliżone do naturalnych metod produkcji. Tereny rolnicze położone poza konurbacją katowicką są zanieczyszczone w niewielkim stopniu, co predystynuje je do prowadzenia gospodarstw rolniczych metodami ekologicznymi.

W nadchodzących latach stale będzie zwiększać się ilość gospodarstw i przetwórnictwa rolno-spożywczych działających w oparciu o zasady rolnictwa ekologicznego.

Produkcja z tego typu działalności będzie w większości sprzedawana w miastach konurbacji katowickiej, a także częściowo do innych krajów Unii Europejskiej.

Duży przyrost liczby gospodarstw ekologicznych zostanie wykreowany z jednej strony poprzez zwiększony popyt ze strony konsumentów z województwa śląskiego, a z drugiej poprzez system dotacji do takiej produkcji wprowadzony poprzez Krajowy Program Rolnośrodowiskowy.

Krajowy Program Rolnośrodowiskowy opiera się głównie na promocji systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska oraz zachowaniu różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej.

Zharmonizowanie rolnictwa ekologicznego z przetwórstwem będzie ważnym czynnikiem podnoszenia efektywności ekonomicznej samego rolnictwa, poprzez pełniejsze wykorzystanie warunków glebowych, klimatycznych, tworzenie nowych miejsc pracy i aktywizację zawodową osób zamieszkałych na terenach wiejskich.

Rozwój gospodarstw ekologicznych powinien być także stymulowany i wspierany przez władze samorządowe, w szczególności na terenach cennych przyrodniczo.

Działania takie powinny m.in. kreować produkty regionalne, wytworzone w oparciu o tradycyjne metody przetwórstwa żywności oraz sprzyjać promocji poszczególnych gmin i powiatów.

Rolnicy ekologiczni będą także zrzeszać się w grupy producenckie, umożliwiające im łatwiejsze przystosowanie się do gry rynkowej i obrony przed zagraniczną konkurencją.

W zakładach przetwórczych wszystkich branż będą wprowadzane nowe przyjazne środowisku technologie (energo i wodooszczędne) co wpłynie na zmniejszenie presji na środowisko.

Stanie się to dzięki poparciu struktur rządowych i samorządowych oraz w oparciu o dotacje z unijnych programów pomocowych skierowanych do tej branży.

Aby w pełni wykorzystać możliwości, które stwarza wdrożenie Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego władze samorządowe województwa powinny dołożyć wszelkich starań aby zwiększyć ilość i powierzchnię stref priorytetowych, szczególnie w południowo-zachodniej części województwa (obszar Parku Krajobrazowego "Cysterskie

Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich" oraz Bramy Morawskiej na granicy województw opolskiego i śląskiego), północno-zachodniej (Park Krajobrazowy Doliny Liswarty) a także tam gdzie istnieje duże prawdopodobieństwo znacznego zintensyfikowania produkcji.

Kluczową rolę we wprowadzaniu technologii przyjaznych dla środowiska będzie pełnić system państwowego doradztwa rolniczego, bez którego udziału niemożliwa będzie ochrona niezwykłych, zachowanych dotąd wartości przyrodniczych i krajobrazowych terenów wiejskich województwa śląskiego, wynikających z zamiłowania rolników do tradycji i mogących stać się międzynarodową wizytówką śląskiej wsi.

CZYNNIKI EKONOMICZNE A WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ROLNICTWA ŚLĄSKIEGO

W porównaniu z rozwiniętymi gospodarczo państwami Europy Zachodniej, Polska jest krajem o znacznym potencjale produkcyjnym rolnictwa. Z analiz wynika jednak, że potencjał ten jest słabo wykorzystany. Ponadto różnorodność warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych powoduje, że stopień wykorzystania potencjału rolnictwa jest zróżnicowany regionalnie. Wykorzystanie potencjału rolnictwa w regionie jest pochodną oddziaływania różnych grup uwarunkowań, zarówno sprzyjających jak i ograniczających. Szczegółowa analiza danych statystycznych wskazuje, że województwo śląskie dysponuje znacznymi zasobami podstawowych czynników produkcji tj. ziemi, pracy i kapitału. Ma ono również korzystne, z punktu widzenia produkcji rolniczej, warunki przyrodnicze.

Celem opracowania jest próba przedstawienia czynników wpływających na wykorzystanie potencjału rolnictwa na Śląsku.

Jako podstawę analizy wykorzystano dane statystyczne GUS charakteryzujące rolnictwo i obszary wiejskie Śląska na tle kraju, stanowiącego układ odniesienia. Wykorzystano również wyniki badań IUNG w Puławach i Stacji Chemiczno-Rolniczej w Gliwicach, dotyczące uwarunkowań przyrodniczo-agrotechnicznych oraz ekonomiczno-organizacyjnych. Ważnym źródłem informacji były także opracowania innych autorów, specjalizujących się w problemach regionalnego zróżnicowania rolnictwa i agrobiznesu. Oceną objęto tylko wybrane aspekty problematyki, co zdecydowało o wyborze wskaźników i zakresie analizy. W niniejszej pracy podjęto próbę wskazania przyczyn relatywnie słabego

wykorzystania potencjału rolnictwa województwa śląskiego.

Analiza była ukierunkowana na udokumentowanie trzech tez, stanowiących myśl przewodnią opracowania, a mianowicie:

1. O wykorzystaniu potencjału rolnictwa Śląska, wyznaczonego przez warunki przyrodnicze opisane za pomocą wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, decydują uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne.
2. W warunkach gospodarki rynkowej siła oddziaływania warunków ekonomiczno-organizacyjnych na wykorzystanie potencjału rolnictwa województwa śląskiego relatywnie wzrosła.
3. O wykorzystaniu potencjału rolnictwa ocenianego w skali całego regionu, na tle kraju, decyduje także wewnętrzne zróżnicowanie pomiędzy jednostkami administracyjnymi i subregionami województwa śląskiego.

Jak wynika z porównania głównym wyznacznikiem relacji między czynnikami produkcji w rolnictwie śląskim jest liczba zatrudnionych, decydująca o proporcjach: praca - ziemia i praca - kapitał. Województwo śląskie charakteryzuje się niższą niż przeciętnie w Polsce powierzchnią użytków rolnych i wartością kapitału na 1 zatrudnionego, co jest konsekwencją relatywnie większego zatrudnienia w rolnictwie. Opracowanie syntetycznych wskaźników wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa w ujęciu regionalnym jest jednym z trudniejszych metodologicznie problemów w ekonomice rolnictwa. Z konieczności stosuje się więc szereg wskaźników cząstkowych, często wzajemnie ze sobą skorelowanych. Wskaźniki te przyjmuje się za podstawę charakterystyki wykorzystania potencjału rolnictwa w regionie.

W krajach Unii Europejskiej wielkość PKB na jednego mieszkańca jest jednym z kryteriów zaliczenia regionu do obszarów problemowych. Gdy wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 75% średniej, region jest zaliczany do grupy problemowych, wymagających wsparcia z UE. W województwie śląskim niski poziom PKB na 1 mieszkańca ma charakter trwały. Jedną z przyczyn słabego wykorzystania potencjału gospodarczego Śląska jest dominacja rolnictwa w strukturze agrobiznesu. Uwidacznia się ona zarówno w zasobach produkcyjnych jak i w wytwarzanym produkcie. Sytuacja ta przesądza o niskiej produktywności zasobów nie tylko w samym rolnictwie, lecz także w całym agrobiznesie. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie hamuje transfer postępu technologicznego do gospodarstw rolnych. Brak alternatywnych źródeł dochodów oraz niskie kwalifikacje

znacznej części pracujących w rolnictwie wpływają również na wysoką pracochłonność produkcji i niskie dochody ludności rolniczej. Należy podkreślić, że w województwie śląskim związki między poszczególnymi ogniwami agrobiznesu są relatywnie słabe. Świadczą o tym relacje między gospodarstwami rolnymi a sferą przetwórstwa rolno-spożywczego. Związki integracyjne przemysłu rolno-spożywczego z gospodarstwami rolnymi dostarczającymi surowiec są słabe. Powoduje to, że nawet gospodarstwa wyspecjalizowane w określonych kierunkach produkcji mają trudności ze zbytem swych produktów. Czynnikiem potęgującym ten problem jest rozdrobnienie agrarne i będące jego konsekwencjami niska towarowość produkcji, rozproszenie producentów, niejednorodność i zróżnicowana jakość dostarczanego surowca.

Typowe dla znacznej części Śląska zjawisko tzw. uciążliwej szachownicy gruntów jest również jedną z ważnych barier ograniczających. Duża liczba działek o niewielkiej powierzchni, współtworzących małe, typowe dla znacznej części woj. śląskiego gospodarstwo powoduje wzrost kosztów produkcji, obniża efektywność gospodarowania, przyczynia się do zaniedbań w agrotechnice i jest jedną z przyczyn postępującej ekstensyfikacji rolnictwa. Rozdrobnienie agrarne i szachownica gruntów są też przyczynami wzrostu udziału ugorów i odłogów w powierzchni gruntów ornych w województwie śląskim.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy zróżnicowanie rolnictwa pomiędzy powiatami, dotyczy zarówno warunków naturalnych jak również organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz struktury agrarnej. Występuje ponadto zróżnicowanie intensywności gospodarowania oraz poziomu kultury rolnej. Przestrzenne zróżnicowanie wybranych wskaźników jest znaczne. Korzystniejsze z punktu widzenia produkcji rolnej warunki przyrodnicze występują w północnej i południowo zachodniej części województwa.

Analiza wykazała, że o zróżnicowaniu udziału ugorów i odłogów, obok jakości gleb, decydowały uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne (wielkość i struktura gospodarstw). Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych średnio w województwie śląskim wynosi ponad 50%. Około 40% gleb wskazuje bardzo niską i niską zasobność w fosfor oraz magnez i aż 47% w przyswajalny potas. Według opinii Stacji Chemiczno-Rolniczej w Gliwicach około 60% gleb śląskich wymaga wapnowania, które "poprawia właściwości fizykochemiczne, chemiczne i fizyczne, sprzyja wzrostowi plonów roślin uprawnych oraz podnosi ich jakość". Zróżnicowanie przestrzenne udziału gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w P, K i Mg wywiera wpływ na poziom i jakość plonów.

Więszą obsadą inwentarza w przeliczeniu na sztuki duże (SD) na 100 ha użytków rolnych charakteryzują się powiaty położone w północnej i południowo-zachodniej części województwa. Natomiast większą średnią powierzchnią gospodarstw wyróżniają się powiaty południowo-zachodniej części naszego województwa. Powiaty położone na południu charakteryzują się gorszymi warunkami przyrodniczymi, głównie glebowymi oraz wyższym udziałem trwałych użytków zielonych. Wyniki przeprowadzonej oceny wykorzystania elementów współtworzących potencjał rolnictwa mówią, że na wykorzystanie zasobów ziemi, pracy i kapitału w rolnictwie województwa śląskiego decyduje oddziaływanie całego szeregu czynników ograniczających, zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych. Najbardziej istotne znaczenie ma jednak sytuacja ekonomiczna Śląska jako regionu. Sytuację tę charakteryzują w sposób ogólny, następujące wskaźniki:

1. Udział regionu w tworzeniu PKB około 4,2%.
2. Wielkość PKB/1 mieszkańca około 70% średniej krajowej, 25% średniej UE.
3. Nasycenie przedsiębiorczością - 57,7 podmiotów/1000 mieszkańców (ok. 75% średniej krajowej).
4. Struktura przedsiębiorczości:
 - o handel i usługi 40%,
 - o działalność produkcyjna 10%,
 - o budownictwo 10%,
 - o obsługa nieruchomości i firm 11%.
5. Brak miejsc pracy dla ludności w wieku produkcyjnym (co 3 osoba w wieku produkcyjnym jest bez pracy).
6. Dekapitalizacja potencjału produkcyjnego w rolnictwie i przetwórstwie.

Wskaźniki te charakteryzują aktualną sytuację Śląska, jako regionu rolniczego. Ponadto wskazują one niezbędne kierunki działań perspektywicznych.

Podstawowym problemem obszarów wiejskich i dominującego na nich rolnictwa jest restrukturyzacja produkcji rolnej i podniesienie jej walorów jakościowych zmierzające do zwiększenia efektywności ekonomicznej oraz poprawa warunków cywilizacyjnych mieszkańców.

Cele:

- poprawa warunków cywilizacyjnych mieszkańców wsi przez wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich prowadzący do aktywizacji na nich życia gospodarczego,
- ewolucyjna restrukturyzacja działalności rolniczej w kierunku poprawy efektywności produkcji i doskonalenia jakości produktów,
- zwiększenie dochodów z działalności rolniczej.

Główne zadania:

- stosowanie wewnątrz regionu zróżnicowanej i selektywnej polityki rolnej polegającej na wspieraniu działalności rolniczej na tych obszarach, na których jest ona uzasadniona ekonomicznie i istniejące tam gospodarstwa mają szansę konkurować na rynku z produkcją innych regionów m.in. poprzez wspomaganie inwestowania w gospodarstwach rolnych,
- stymulowanie procesów koncentracji ziemi celem stworzenia większych gospodarstw nastawionych na wysokiej jakości produkcję rynkową,
- skoncentrowanie uwagi na doskonaleniu produkcji ziemniaków, mleka i trzody chlewnej, które stanowią specjalizację tradycyjnego rolnictwa regionu,
- wspieranie rozwoju przemysłu rolno-spożywczego w województwie łódzkim,
- inicjowanie tworzenia się nowoczesnych form organizacji producentów rolnych,
- wspieranie rozwoju (na terytorium województwa) krajowych, regionalnych i lokalnych rynków zbytu produktów rolniczych i zaopatrzenia rolniczego,
- wspieranie rozwoju różnych form działalności pozarolniczej na terenach wiejskich, oraz w małych ośrodkach miejskich celem uczynienia z nich obszarów wielofunkcyjnych,
- wycofywanie się z gospodarki rolnej na obszarach, które ze względów na słaby potencjał przyrodniczy i społeczny wymagają znacznych nakładów pracy i środków; na terenach tych powinna nastąpić zamiana użytków rolnych na leśne lub inne nierolnicze formy użytkowania,
- na obszarach korzystniejszych dla rolnictwa i przyrodniczo atrakcyjnych dla rekreacji, inicjować rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz gospodarstw produkujących zdrową żywność.

Spodziewane efekty:

- poprawa jakości i efektywności produkcji rolniczej, co wzmocni jej konkurencyjność na rynku krajowym i europejskim,
- wzrost wielkości gospodarstw,

- powstanie na obszarach wiejskich i w małych miastach podmiotów świadczących usługi wspomagające rolniczą działalność produkcyjną,
- zmniejszenie bezrobocia na wsi przez powstanie pozarolniczych miejsc pracy,
- podnoszenie poziomu zamożności ludności wiejskiej i wzrost jej popytu konsumpcyjnego, który korzystnie wpłynie na ogólny rozwój gospodarczy regionu,
- poprawa wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę społeczną i techniczną,
- niwelowanie różnic cywilizacyjnych między obszarami wiejskimi oraz między wsią a miastem.

Podsumowanie i wnioski

Reasumując należy stwierdzić, że podstawową przyczyną relatywnie niskiego wykorzystania potencjału rolnictwa śląskiego jest niedostateczny rozwój przemysłu rolno-spożywczego. Znaczną część towarowej produkcji rolniczej województwa stanowią surowce dla przetwórstwa, a nie produkty przetworzone, charakteryzujące się większym udziałem tzw. wartości dodanej. Upadek lub trudna sytuacja ekonomiczna wielu zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego to ważne wyznaczniki sytuacji dochodowej, zarówno producentów rolnych jak i znacznego odsetka mieszkańców Śląska. Analiza potwierdziła sformułowane na wstępie tezy, ukazując jednocześnie szereg cech specyficznych rolnictwa śląskiego. Upoważnia ona do następujących wniosków:

1. O wykorzystaniu potencjału rolnictwa śląskiego decydują przede wszystkim uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne, a szczególnie surowcowy charakter produkcji.
2. Rolnictwo śląskie wymaga zdecydowanego wdrażania postępu technologicznego w produkcji roślinnej i zwierzęcej, rozbudowy i unowocześnienia infrastruktury obszarów wiejskich oraz zwiększenia udziału produktów przetworzonych w strukturze produkcji towarowej.
3. Występujące zaniedbania w zakresie przemysłu spożywczego oraz zła sytuacja ekonomiczna rolnictwa śląskiego wskazują na konieczność wsparcia finansowego wszelkich przedsięwzięć warunkujących przebudowę struktury agrarnej wsi, a także nadanie jej charakteru wielofunkcyjnego.
4. Działania te wymagają wsparcia finansowego z wykorzystaniem w tym celu środków finansowych z budżetu państwa i przyznawanych w ramach pomocy

zagranicznej. Przemiany strukturalne, modernizacja gospodarstw, a w konsekwencji rozwój obszarów wiejskich Śląska powinny być współfinansowane z dochodów własnych rolników, które muszą jednak kształtować się na poziomie, znacznie wyższym niż dotychczas.